

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

**Αθηναίων Πολιτεία του Αριστοτέλη,
Έκδοση και Σχολιασμός,
παπύρου P131 του Λονδίνου.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Της
Μαρίας Θ. Παναγιωτοπούλου
Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2014

Επιβλέπων Καθηγητής : Ευσταθίου Αθανάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Συνεπιβλέποντες : Βολονάκη Ελένη, Μόνιμη Επίκουρος Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Κωνσταντινόπουλος Λ. Βασίλειος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Καλαμάτα, Οκτώβριος 2018

Περιεχόμενα

- Πρόλογος.....σελ. 3-4
- Φωτογραφία πρωτοτύπου κειμένου.....σελ. 5
- Κεφαλαιογράμματη μεταγραφή κειμένου.....σελ. 6-8
- Μικρογράμματη μεταγραφή κειμένου.....σελ. 9-10
- Έκδοση πλήρους κειμένου.....σελ. 11-12
- Μετάφραση κειμένου.....σελ. 13-15
- Αθηναϊκή Δημοκρατία.....σελ. 16-26
  - Ιστορία της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.....σελ. 16-22
  - Δικαίωμα Συμμετοχής.....σελ. 22
  - Ο Όρος Δημοκρατία.....σελ. 22-24
  - Δραστηριότητες Δημοσίου Βίου.....σελ. 24-26
- Βουλή.....σελ. 27-34
  - Δημιουργία Βουλής.....σελ. 27
  - Καταμερισμός εδρών-μελών.....σελ. 27-28
  - Οι Πρυτάνεις και οι υποχρεώσεις τους.....σελ. 28-29
  - Παιδευτικός ρόλος της Βουλής.....σελ. 29-30
  - Τόπος.....σελ. 30-31
  - Ρόλος και Αρμοδιότητες της Βουλής.....σελ. 32-33
  - Έλεγχος Αρχόντων.....σελ. 33-34
  - Χρόνος Συνεδριάσεων.....σελ. 34
  - Τελετουργικό.....σελ. 34
- Η Εκκλησία του Δήμου.....σελ. 35-45
  - Χρόνος Συνεδρίασης.....σελ. 35
  - Τόπος Συνέλευσης.....σελ. 35-39
  - Προεδρία.....σελ. 39-40
  - Αρμοδιότητες.....σελ. 40-41
  - Στάση Εκκλησίας του Δήμου.....σελ. 42
  - Δικαίωμα συμμετοχής.....σελ. 42-44
  - Τελετουργικό.....σελ. 45
- Επίλογος.....σελ. 46
- Βιβλιογραφία.....σελ. 47-49

Πρόλογος

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η έκδοση και ο σχολιασμός ενός μέρους της *Αθηναίων Πολιτείας* του Αριστοτέλη, από τον πάπυρο P131 του Λονδίνου.

Κατ' αρχάς, αποδίδεται το μέρος του παπύρου, το οποίο πρόκειται να μελετηθεί, στην αρχική του μορφή. Ακολουθεί η μεταγραφή του κειμένου σε κεφαλαιογράμματα γραφή και σε μικρογράμματα με όλα τα σημεία στίξης. Εν συνεχεία, εκδίδεται το κείμενο, με την πλήρη μετάφρασή του. Τελευταίο μέρος της μελέτης είναι το ερμηνευτικό υπόμνημα, το οποίο αφορά όρους, όπως η *Αθηναϊκή Δημοκρατία*, η *Βουλή* και η *Εκκλησία του Δήμου*.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει μια σύντομη αναφορά στη ζωή και το έργο του δημιουργού της *Αθηναίων Πολιτείας*, τον σπουδαίο φιλόσοφο, Αριστοτέλη.

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε στα Στάγειρα, μια πόλη της Χαλκιδικής γύρω στο 384 π.Χ.. Στην αυλή του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα του Γ' ο πατέρας του ήταν γιατρός, όμως δεν μπόρεσε να εκπαιδευθεί ως γιατρός από τον πατέρα του, διότι έμεινε ορφανός από πολύ μικρός. Το 367 πηγαίνει στην Αθήνα, για να σπουδάσει, και γίνεται μαθητής του Πλάτωνα έως το 347, οπότε και πέθανε ο δάσκαλός του. Εκείνη την εποχή, αν όχι λίγο νωρίτερα, ο Αριστοτέλης μετέβη στην Τρωάδα, κοντά στον φιλόσοφο Ερμεία. Έπειτα, πήγε για δύο χρόνια στη Λέσβο και το 343 έγινε δάσκαλος του γιου του Φιλίππου, του Αλεξάνδρου, έως την διαδοχή του πατέρα από το γιο, το 336. Μια χρονιά αργότερα επέστρεψε στην Αθήνα.

Ο Αριστοτέλης εγκαταστάθηκε στο Λύκειο και εκεί, έξω από τα τείχη της Αθήνας, ίδρυσε τη σχολή του, τη γνωστή *Περιπατητική*. Επρόκειτο για τόπο διδασκαλίας, έρευνας και στοχασμού. Διηύθυνε το Λύκειο μέχρι το 323, δηλαδή μέχρι το θάνατο του Αλεξάνδρου. Έπειτα, αυτοεξορίστηκε στην Εύβοια, επειδή ήρθε αντιμέτωπος με τις απειλές του αντιμακεδονικού κόμματος. Έμεινε, λοιπόν, στη Χαλκίδα μέχρι το θάνατό του, το 322. Η *Περιπατητική* σχολή, βέβαια, έμεινε ως είχε έως τον 6^ο μ.Χ. αιώνα.

Όσον αφορά το έργο του Αριστοτέλη, υπήρξε κολοσσιαίο. Ο ίδιος ο δάσκαλός του τον είχε αποκαλέσει ο *αναγνώστης*, η βιβλιοθήκη του θεωρούνταν πολύ σημαντική και ο

ίδιος ο Αριστοτέλης εμφανίζεται ως ο πρόδρομος των μεγάλων αναγνωστών της Αλεξανδρινής εποχής. Από το τεράστιο έργο του σχεδόν τίποτα δεν έχει σωθεί. Το μόνο που έχουμε στα χέρια μας είναι οι σημειώσεις από τα μαθήματα, που απευθύνονταν στους μαθητές του. Έγραψε, όπως φαίνεται, *βιολογικές πραγματείες, Φυσικά, περί ουρανού, μετά τα Φυσικά, ηθικά έργα και πολιτικά, τη Ρητορική, την Ποιητική και την Αθηναίων Πολιτεία*, η οποία ήταν το μόνο έργο του Αριστοτέλη που έφτασε στα χέρια μας ακέραιο. Σε αυτήν αναφέρονται τα 158 πολιτεύματα, τα οποία συγκεντρώθηκαν από την *Περιπατητική* σχολή. Το έργο αυτό έγινε γνωστό το 1891 από έναν πάπυρο από την Αίγυπτο. Ο Άγγλος φιλόλογος Φρειδερίκος Κένυον μας τον αποκάλυψε τον Ιανουάριο του 1891, ο οποίος το διάβασε και το δημοσίευσε για πρώτη φορά.¹ Ο Αριστοτέλης θεωρούσε πως μοναδικός σκοπός της φιλοσοφίας και της γνώσης είναι η ικανοποίηση της έμφυτης στον άνθρωπο ανάγκης για καθαρή γνώση. Όπως αναφέρεται και στα έργα του Αριστοτέλη που προαναφέρθηκαν δεν υπάρχει παρά μόνο ένας κόσμος, αυτός της καθημερινής εμπειρίας, με όλη του την πολυπλοκότητα και με ποικίλες δομές. Αυτή η πραγματικότητα είναι η πραγματικότητα των καθεκástων ουσιών, των ανθρώπων, των ζώων, των φυτών, των άστρων, της θεότητας.²

Κατά τον σπουδαίο φιλόσοφο, τα πολιτεύματα που ωφελούν το σύνολο είναι δίκαια και ορθά. Θεωρεί πως τέτοια είναι η βασιλεία, η αριστοκρατία και η μετριασμένη δημοκρατία, η γνωστή ως πολιτεία. Τα λοιπά πολιτεύματα, τα θεωρεί άδικα και είναι η τυραννίδα, η ολιγαρχία και η άκρατη δημοκρατία.^{3 4}

Τέλος, με τον Αριστοτέλη το πεδίο των ανθρωπίνων πραγμάτων και ιδιαίτερα της πολιτικής ξαναβρίσκει την αυτονομία του και η έκφραση πολιτική φιλοσοφία, όπως σωστά υπογραμμίζει ο Francis Wolff, παύει να είναι ταυτολογική.⁵

---

¹ Κορδάτος Γ. , *Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία*, προλεγόμενα: Γ. Κορδάτος, μτφ, σχόλια: Γ. Κοτζιούλας, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, Εκδόσεις: Ε. & Μ. Ζαχαρόπουλου, 17^η, Αθήνα, σελ. 7-9.

² Vegetti M. (2000), *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Μτφ, επιστημονική επιμ.: Γ. Α. Δημητρακόπουλος, 10^η, Εκδόσεις: Τραυλός, Αθήνα, σελ. 211-212.

³ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, 3^η, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, σελ. 522.

⁴ Anagnostopoulos G. (2009), *A Companion to Aristotle*, Blackwell Companions to Philosophy, Wiley-Blackwell, United Kingdom, σελ. 3-11.

⁵ Saïd S., Trédé M., Boulluec A. (2001), *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας, τόμος Ι*, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Μεταφράσεις Ξένων Έργων, επιστημονική επιμ.: Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, Β' Έκδοση, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 286-290.

Κεφαλαιογράμματα μεταγραφή κειμένου

1. ΤΑΣ ΤΡΙΗΡΕΙΣ ΔΕΚΑ ΑΝΔ[ΡΑ]Σ ΕΞ Α[± 4] ΕΛΟΜΕΝΗ ΤΡΙΗΡΟΠΟΙΟΥΣ
2. ΕΞΕΤΑΖΕΙ ΔΕ Κ(ΑΙ) ΤΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΑ ΤΑ Δ[±4]ΣΙΑ ΠΑΝΤΑ ΚΑΝ ΤΙΣ ΑΔΙΚ[[ΕΙΝ]]
3. ΕΙΝ ΑΥΤΗΙ ΔΟΞΗΙ ΤΩΙ ΤΕ ΔΗΜΩΙ ΤΟΥΤΟΝ [ΑΠ]ΟΦΑΙΝΕΙ ΚΑΙ ΚΑ<ΤΑ>ΓΝΟΥΣΑ Π(ΑΡΑ)
4. ΔΙΔΩΣΙ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΙ ΣΥΝΔΙΟΙΚΕΙ Δ(Ε) Κ(ΑΙ) [Τ]ΑΙ [±5] ΡΧΑΙΣ ΤΑ ΠΛΕΙΣ[Τ]Α ΠΡΩ
5. ΤΟΝ ΜΕ(Ν) Γ(ΑΡ) ΟΙ ΤΑΜΙΑΙ Τ(ΗΣ) ΑΘΗΝΑΣ (ΕΙΣΙ) ΜΕ(Ν) ΔΕΚΑ Κ [±6] ΕΙΣ ΕΚ Τ(ΗΣ) ΦΥΛΗΣ ΕΚ ΠΕΝ
6. ΤΑΚΟΣΙΟΜΕΔΙΜΝΩΝ Κ(ΑΤΑ) ΤΟΝ ΣΟΛΩΝΟΣ ΝΟΜ[±6] ΜΟ<Σ> ΚΥΡΙΟΣ <ΕΣΤΙΝ> ΑΡΧΕΙ Δ Ο ΛΑ
7. ΧΩΝ ΚΑΝ ΠΑΝΥΠΕΝΗΣ ΗΙ ΠΑΡΑΛΑΜΒΑΝΟΥ[±5] ΑΓΑΛΜΑ Τ(ΗΣ) ΑΘΗΝΑΣ Κ(ΑΙ)
8. ΤΑΣ ΝΙΚΑΣ Κ(ΑΙ) ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ ΚΟΣΜΟΝ Κ(ΑΙ) ΤΑ [±6] ΕΝΑΝΤΙΟΝ Τ(ΗΣ) ΒΟΥ'Λ'<ΗΣ> ΕΠΕΙΘ ΟΙ
9. ΠΩΛΗΤΑΙ Ι ΜΕ(Ν) <ΕΙΣΙ> ΚΛΗΡΟΥΤΑΙ Δ ΕΙΣ ΕΚ [±5] ΘΟΥΣΙ Δ(Ε) ΤΑ ΜΙΣΘΩΜΑΤΑ
10. ΠΑΝΤΑ Κ(ΑΙ) ΤΑ ΜΕΤΑΛΛΑ ΠΩΛΟΥΣΙ ΚΑΙ ΤΑ [±6] ΟΥ ΤΑΜΙΟΥ <ΤΩΝ> ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ
11. Κ(ΑΙ) Τ(ΩΝ) ΕΠΙ ΤΟ ΘΕΩΡΙΚΟΝ ΗΙΡΗΜΕ<Ν>ΩΝ ΕΝΑ. [±6] ΚΥΡΟΥΣΙΝ ΟΤΩΙ ΑΝ Η ΒΟΥΛΗ
12. ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΑΘΕΝ[±5] Τ ΕΡΓΑΣΙΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΡΙΑ Ε
13. ΤΗ ΠΕΠΡΑΜΕ<Ν>Α Κ(ΑΙ) ΤΑ ΣΥΓΚΕΧΩΡΗΜ[ΕΝΑ] ΤΑ [±6] ΜΕΝΑ Κ(ΑΙ) ΤΑΣ ΟΥΣΙΑΣ Τ(ΩΝ)
14. ΕΞ ΑΡΕΙΟΥ ΠΑΓΟΥ ΦΕΥΓΟΝΤ(ΩΝ) Κ(ΑΙ) [±10] ΛΟΥΣΙΝ ΚΑ<ΤΑ>ΚΥΡΟΥΣΙ Δ ΟΙ
15. Θ ΑΡΧΟΝΤΕΣ Κ(ΑΙ) ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΑ ΕΙΣ ΕΝ[±6] Α<ΝΑ>ΓΡΑΨΑΝΤΕΣ ΕΙΣ ΛΕ
16. ΛΕΥΚΩΜΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΟΝ [..] ΠΡΙ[±6] ΑΝ ΠΡ. ΤΑΙ ΤΗΙ ΒΟΥ'ΛΗΙ' ΠΑ<ΡΑ> ΔΙ
17. ΔΟΑΣΙΝ Α<ΝΑ>ΓΡΑΦΟΥΣΙΝ Δ(Ε) ΧΩΡΙΣ ΜΕ(Ν) ΟΥΣ [±6] ΤΑΝΕΙΑΝ ΕΚΑΣΤΗΝ ΚΑ<ΤΑ>ΒΑΛΛΕΙΝ

18. ΕΙΣ ΔΕΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΧΩΡΙΣ Δ(Ε) ΟΥΣ Τ[±5] ΝΙΑΥΤΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΟΝ Κ(ΑΤΑ)
19. Τ(ΗΝ) ΚΑ<ΤΑ>ΒΟΛΗΝ ΕΚΑΣΤ. Π.ΙΗΣΑΝΤΕΣ ΧΩΡΙΣ [.] ΟΥΣ [±5]
ΕΝΑΤΗΣ ΠΡΥΤΑΝΕΙΑΣ
20. Α<ΝΑ>ΓΡΑΦΟΥΣΙ Δ(Ε) Κ(ΑΙ) ΤΑ ΧΩΡΙΑ Κ(ΑΙ) ΤΑΣ ΟΙΚΙΑΣ [±6] ΝΤΑ
ΚΑΙ ΠΡΑΘΕΝΤΑ
21. ΕΝ ΤΩΙ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΙ Κ(ΑΙ) Γ(ΑΡ) ΤΑΥΘ ΟΥΤΟΙ [±6] ΔΕ Τ. Μ(ΕΝ)
ΟΙΚΙΩΝ Ν Ε
22. ΤΕΣΙΝ ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΝ ΤΙΜΗΝ ΑΠΟΔΟ[Υ]Ν[±6] ΡΙΩΝ ΕΝ ΔΕΚΑ
ΚΑ<ΤΑ>ΒΑΛΛΟΥΣΙΝ
23. Δ(Ε) ΤΑΥΤΑ ΕΠΙ Τ<ΗΣ> ΕΝΑΤΗΣ ΠΡΥΤΑΝΕΙΑΣ [±6] Κ(ΑΙ) Ο
ΒΑΣΙΛ' <ΕΥΣ> ΤΑΣ ΜΙΣΘΩ
24. ΣΕΙΣ <ΤΩΝ> ΤΕΜΕ<Ν>ΩΝ ΑΝΑΓΡΑΨΑΣ ΕΝΓΡΑΜΜΑ[±6] ΩΜΕΝΟΙΣ
(ΕΣΤΙ) ΔΕ Κ(ΑΙ) ΤΟΥΤ(ΩΝ) <Η> ΜΕ(Ν)
25. ΜΙΣΘΩΣΙΣ ΕΙΣ ΕΤΗ ΔΕΚΑ ΚΑ<ΤΑ>ΒΑΛΛΕΤ[±6] ΡΥΤΑΝΕΙΑΣ ΔΙΟ
Κ(ΑΙ) ΠΛΕΙ
26. ΣΤΑ ΧΡΗΜΑΤ. ΕΠΙ ΤΑ. ΤΗΣ ΣΥΛΛΕΓΕΤΑΙ [±6] ΕΙΑΣ ΕΙΣ
27. ΦΕΡΕΤΑΙ ΜΕ(Ν) ΟΥΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΥΛ<ΗΝ> ΤΑ ΓΡΑΜΜΑ[±6]Σ
ΚΑ<ΤΑ>ΒΟΛΑΣ Α<ΝΑ>ΓΕΓΡΑΜ
28. ΜΕΝΑ ΤΗΡΕΙ Δ Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΟΤΑΝ Δ Η Χ[±6] Η ΠΑ<ΡΑ>ΔΙΔΩΣΙ ΤΟΙΣ
29. ΑΠΟΔΕΚΤΑΙΣ ΑΥΤΑ ΤΑΥΤΑ ΚΑΘΕ[±6] ΕΠΙΣΤΥΛΙΩΝ ΩΝ ΕΝ ΤΑΥ
30. ΤΗΙ ΤΗΙ ΗΜΕΡΑΙ [±3] Α ΧΡΗΜΑΤΑ ΚΑ<ΤΑ>ΒΛΗ[±6] ΠΑΛΕΙΦΘΗΝΑΙ
ΤΑ Δ ΑΛΛΑ
31. ΑΠΟΚΕΙΤΑΙ ΧΩΡΙΣ ΙΝΑ ΜΗ ΠΡΟΕΞΑ[±6] Δ ΑΠΟΔΕΚΤΑΙ ΔΕΚΑ ΚΕ
32. ΚΛΗΡΩΜΕΝΟΙ ΚΑ<ΤΑ> ΦΥΛΑΣ ΟΥΤΟΙ ΔΕ ΠΑ<ΡΑ>ΛΑΒΟΝ[±6]
ΜΜΑΤΕΙΑ ΑΠΑΛΕΙΦΟΥ
33. ΣΙ ΤΑ ΚΑ<ΤΑ>ΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΧΡΗΜΑΤΑ ΕΝΑΝΤΙΟΝ [±6] ΕΝ ΤΩΙ
ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΩΙ
34. Κ(ΑΙ) ΠΑΛΙΝ ΑΠΟΔΙΔΟΑΣΙΝ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤ[±6] ΜΟΣΙΩ ΚΑΝ ΤΙΣ
Ε. ΠΗ
35. ΚΑ<ΤΑ>ΒΟΛΗΝ ΕΝΤΑΥΘ ΕΓΓΕΓΡΑΠΤΑΙ Κ(ΑΙ) ΔΙΠ[±6] ΝΑΓΚΗ ΤΟ
[±3] ΕΙΦΘΕΝ

36. ΚΑ<ΤΑ>ΒΑΛΛΕΙΝ Η ΔΕΔΕΣΘΑΙ Κ(ΑΙ) ΤΑΥΤΑ ΕΙΣΠΡΑ[±6] ΛΗ Κ(ΑΙ)
ΔΗΣΑΙ [..]ΡΙΑ ΚΑ<ΤΑ> ΤΟΥΣ
37. ΝΟΜ<ΟΥΣ> <ΕΣΤΙΝ> ΤΗΙ ΜΕ(Ν) Ο(ΥΝ) ΠΡΟΤ.ΡΑΙΑ 'Δ'ΕΧΟΝΤΑΙ Τ[±5]
Κ(ΑΙ) ΜΕΡΙΖΟΥΣΙ .ΑΙΣ ΑΡΧΑΙΣ
38. ΤΗΙ Δ ΥΣΤΕΡΑΙΑΙ ΤΟΝ ΤΕ ΜΕΡΙΣΜΟΝ ΕΙΣ[±5] ΣΙ ΓΡΑΨΑΝΤΕΣ ΕΝ
ΣΑΝΙΔ.
39. Κ(ΑΙ) ΚΑ<ΤΑ>ΛΕΓΟΥΣΙΝ ΕΝ ΤΩΙ ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΩΙ Κ(ΑΙ) [±6]ΑΣΙΝ ΕΝ
ΤΗΙ ΒΟΥΛΗΙ ΕΙ
40. ΤΙΣ ΤΙΝΑ ΟΙΔΕΝ ΑΔΙΚ. . . ΤΑ ΠΕ<ΡΙ> ΤΟΝ ΜΕΡΙΣΜ[±5] ΧΟΝΤΑ Η
ΙΔΙΩΤΗΝ Κ(ΑΙ) ΓΝΩ
41. ΜΑΣ ΕΠΙΨΗΦΙΖΟΥΣ[±3] Ν ΤΙΣ ΤΙ ΔΟΚΗΙ Α[±6] ΛΗΡΟΥΣΙ ΔΕ Κ(ΑΙ)
ΛΟΓΙΣΤΑΣ ΕΞ
42. ΑΥΤ(ΩΝ) ΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ[±3] ΤΟΥΣ ΛΟΓΙΟΥΜΕΝ[±6] ΧΑΙΣ ΚΑΤΑ
<ΤΗΝ> ΠΡΥΤΑΝΕΙΑΝ
43. ΕΚΑΣΤΗΝ ΚΛΗΡΟΥΣ. ΔΕ Κ(ΑΙ) ΕΥΘΥΝΟΥΣ ΕΝΑ [±6] ΚΑΣΤΗΣ Κ(ΑΙ)
ΠΑΡΕΔΡΟΥΣ Β
44. ΕΚΑ. . . Τ<ΩΝ> ΕΥΘΥΝ<ΩΝ> ΟΙΣ ΑΝΑΓΚΑΙΟΝ <ΕΣΤΙ> ΤΑΙΣ [±5] ΙΣ
ΚΑ<ΤΑ> ΤΟΝ ΕΠΩΝΥΜΟΝ
45. ΤΟΝ Τ. . . ΦΥΛΗΣ ΕΚΑ[±3] ΚΑΘΗΣΘ<ΑΙ> ΚΑΝ ΤΙΣ [±6] Ν ΤΑΣ
ΕΥΘΥΝΑΣ ΕΝ
46. ΤΩΙ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΙ ΔΕΔΩΚΟΤ<ΩΝ> ΕΝΤΟΣ [±6] ΗΣ ΕΔΩΚΕ ΤΑΣ ΕΥ
47. ΘΥΝΑΣ ΕΥΘΥΝΑΝ ΑΝ . ΙΔΙΑΝ ΑΝ ΤΕ[±6] ΜΒΑΛΕΣΘ<ΑΙ> ΓΡΑΨΑ. . . ΙΣ
48. ΠΙΝΑΚΙΟΝ ΛΕΛΕΥΚ. . . ΝΟΝ ΤΟΥΝΟΜΑ [±6] Κ(ΑΙ) ΤΟ ΤΟΥ
ΦΕΥΓΟΝΤΟΣ
49. ΚΑΙ ΤΟ ΑΔΙΚΗΜ ΟΤΙ ΑΝ ΕΓΚΑΛΗΙ Κ(ΑΙ) ΤΙΜΗΜΑ [±6]ΕΝΟΣ ΟΤΙ
ΑΝΑΥΤΩΙ Δ. . . ΗΙ
50. ΔΙΔΩΣΙΝ ΤΩΙ ΕΥΘΥ. . . ΩΙ Ο ΔΕ ΛΑΒΩΝ ΤΟΥΤ. Κ(ΑΙ) [±6] ΕΑΝ ΜΕΝ
ΚΑ<ΤΑ>ΓΝΩ ΠΑ<ΡΑ>ΔΙΔΩ^{6 7 8}

⁶ David M. - Van Groningen A. B. – Pestman W. P. (1994), *The new papyrological primer*, by P.W. Pestman, 2^η, E.J. Brill, Leiden, σελ. 60-63.

⁷ Μανδηλαράς Γ. Β. (2005), *Πάπυροι και Παπυρολογία*, Εισαγωγή στην επιστήμη της Παπυρολογίας, 3^η, Ελληνική Παπυρολογική Εταιρεία, Αθήνα, σελ. 171-177.

⁸ Mioni E. (2009), *Εισαγωγή στην Ελληνική Παλαιογραφία*, μτφ: Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, 6^η, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, σελ. 80-81, 116-119.

Μικρογράμματα μεταγραφή κειμένου

1. Τὰς τριήρεις, δέκα ἄν[δρ]ας ἐξ α[±5] ἐλομένη τριηροποιούς
2. ἐξετάζει δὲ κ(αἰ) τὰ οἰκοδομήματα τὰ δ[±4]σια πάντα, κἄν τις ἀδικ[[ειν]]
3. εἶν αὐτῇ δόξῃ, τῷ τε δήμῳ τοῦτον [ἀπ]οφαίνει, καὶ κα<τα>γνοῦσα π(αρα)
4. δίδωσι δικαστηρίῳ.συνδιοικεῖ δ(ἐ) κ(αἰ) [τ]αῖ [±6] ρχαῖς τὰ πλεῖσ[τ]α. πρῶ
5. τον μὲ(ν) γ(ὰρ) οἱ ταμίαι τ(ῆς) Ἀθηνᾶς (εἰσι) μὲ(ν) δέκα, κ[±6] εἷς ἐκ τ(ῆς) φυλῆς, ἐκ πεν
6. τακοσιομεδίων κ(ατὰ) τὸν Σόλωνος νόμ[±6] μο<ς> κύριός <ἐστιν> , ἄρχει δ' ὁ λα
7. χὼν κἄν πάνυπένης ἦ. Παραλαμβάνου[±6] ἄγαλμα τ(ῆς) Ἀθηνᾶς κ(αἰ)
8. τὰς Νίκας κ(αἰ) τὸν ἄλλον κόσμον κ(αἰ) τὰ[±6] ἐναντίον τ(ῆς) βου'λ'<ῆς>.ἔπειθ' οἱ
9. πωληταὶ # μ(έν) <εἰσι>, κληροῦται δ' εἷς ἐκ[±5] θοῦσι δ(ἐ) τὰ μισθώματα
10. πάντα, κ(αἰ) τὰ μέταλλα πωλοῦσι καὶ τὰ[±6] οὗ ταμίου <τῶν> στρατιωτικῶν
11. κ(αἰ) τ(ῶν) ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἡρημέ<ν>ων ἕνα.ῖον[±6] κυροῦσιν ὅτῳ ἂν ἡ βουλῆ
12. χειροτονήσῃ, καὶ τὰ πραθέν[±5] τ' ἐργάσιματὰ εἰς τρία ἔ
13. τη πεπραμέ<ν>α, κ(αἰ) τὰ συγκεχωρημ[ένα] τὰ [±6]μένα. καὶ τὰς οὐσίας τα(ῶν)
14. ἐξ Ἀρείου πάγου φευγόντ(ων) κ(αἰ) [±10]λοῦσιν, κα<τα>κυροῦσι δ' οἱ
15. θ# ἄρχοντες. κ(αἰ) τὰ τέλη τὰ εἰς ἐν[±6] ἀ<να>γράψαντες εἰς λε
16. λευκωμένα γραμματεῖα τόν [τε] πρι[±6] ἂν προ.ται, τῆ βουλῆ πα<ρα>δι
17. δόασιν. ἀ<να>γράφουσιν δ(ἐ) χωρὶς μὲ(ν) οὖς [±6]ανείαν ἐκάστην κα<τα>βάλλειν,
18. εἰς δέκα γραμματεῖα, χωρὶς δ(ἐ) οὖς τα[±5] νιαυτοῦ, γραμματεῖον κ(ατὰ)
19. τ(ῆν) κα<τα>βολὴν ἐκάστ. π.ῖήσαντες, χωρὶς [δ'] οὖς [±5] ἐνάτης πρυτανείας.
20. ἀ<να>γράφουσι δ(ἐ) κ(αἰ) τὰ χωρία κ(αἰ) τὰς οἰκίας[±6] ντα καὶ πραθέντα
21. ἐν τῷ δικαστηρίῳ: κ(αἰ) γ(ὰρ) ταῦθ' οὔτοι[±6] δὲ τ. μ(έν) οἰκιῶν ἐν ε# ἔ
22. τεισιν ἀνάγκη τὴν τιμὴν ἀποδο[ῦ]ν[±6] ρίων ἐν δέκα: κα<τα>βάλλουσιν
23. δ(ἐ) ταῦτα ἐπὶ <τῆς> ἐνάτης πρυτανείας.[±6] κ(αἰ) ὁ βασι'λ'<εὺς> τὰς μισθώ
24. σεις <τῶν> τεμε<ν>ῶν, ἀναγράφας ἐνγραμμα[±6] ωμένοις. <ἔστι> δὲ κ(αἰ) τούτ(ων) <ῆ> μὲ(ν)
25. μίσθωσις εἰς ἔτη δέκα, κα<τα>βάλλετ[±6] ρυτανείας. διὸ κ(αἰ) πλεῖ
26. στα χρήματ. ἐπὶ τα.της συλλέγεται [±6]είας. εἰς

27. φέρεται με(ν) οὖν εἰς τὴν βουλ<ήν> τὰ γραμμα[±6]ς κα<τα>βολὰς
ἀ<να>γεγραμ
28. μένα, τηρεῖ δ' ὁ δημόσιος: ὅταν δ' ἦ χ[±6]ή, πα<ρα>δίδωσι τοῖς
29. ἀποδέκταις αὐτὰ ταῦτα κάθε[±6] ἐπιστυλίων, ὧν ἐν ταύ
30. τη τῆ ἡμέρα [±3]ὰ χρήματα κα<τα>βλη[±6]παλειφθῆναι: τὰ δ' ἄλλα
31. ἀπόκειται χωρίς, ἵνα μὴ προεξα[±6] δ' ἀποδέκται δέκα κε
32. κληρωμένοι κα<τὰ> φυλάς: οὗτοι δὲ πα<ρα>λαβόν[±6]μματεῖα, ἀπαλείφου
33. σι τὰ κα<τα>βαλλόμενα χρήματα ἐναντίον[±6] ἐν τῷ βουλευτηρίῳ,
34. κ(αἰ) πάλιν ἀποδιδόασιν τὰ γραμματ[±6] μοσίῳ. κᾶν τις ἐῶπιη
35. Κα<τα>βολήν, ἐνταῦθ' ἐγγέγραπται, κ(αἰ) διπ[±6] νάγκη τὸ [±3]ειφθὲν
36. Κα<τα>βάλλειν ἢ δεδέσθαι, κ(αἰ) ταῦτα εἰσπρά[±6] λή κ(αἰ) δῆσαι [ῶ.]ρία
κα<τὰ> τοὺς
37. Νόμ<ου>ς <ἐστίν>. τῆ με(ν) ο(ὖν) προτῶραῖα ἔχονται τα[±5] κ(αἰ) μερίζουσι
ῶαῖς ἀρχαῖς,
38. τῆ δ' ὕστεραῖα τὸν τε μερισμὸν εἰς[±5]σι γράψαντες ἐν σανίδῳ.
39. κ(αἰ) κα<τα>λέγουσιν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, κ(αἰ) [±6]ασιν ἐν τῆ βουλῆ, εἴ
40. τίς τινα οἶδεν ἀδικῶτα πε<ρὶ> τὸν μερισ[±5]χοντα ἢ ιδιωτην, κ(αἰ) γνώ
41. μας ἐπιψηφίζουσ[±3]ν τίς τι δοκῆ ἀ[±6]ληροῦσι δὲ κ(αἰ) λογιστὰς ἐξ
42. αὐ(τῶν) οἱ βουλευταὶ [±3], τοὺς λογιουμέν[±6] χαῖς κατὰ <τὴν> πρυτανείαν
43. ἐκάστην. κληροῦσ. δὲ κ(αἰ) εὐθύνους ἕνα [±6] κάστης, κ(αἰ) παρέδρους β#
44. ἐκάῶ. τ<ῶν> εὐθύν<ων> οἷς ἀναγκαῖόν <ἐστι> ταῖς [±5]ῖς κα<τὰ> τὸν
ἐπώνυμον
45. τὸν τῶ φυλῆς ἐκά[±3] καθῆσθ<αι>, κᾶν τις [±6]ν τὰς εὐθύνας ἐν
46. τῷ δικαστηρίῳ δεδωκότ<ων> ἐντὸς[±6] ἧς ἔδωκε τὰς εὐ
47. θύνας εὐθυναν ἄν ῶ ἰδίαν ἄν τε[±6]μβαλέσθ<αι>, γράψα. ῶις
48. πινάκιον λελευκῶνον τοῦνομα [±6] κ(αἰ) τὸ τοῦ φεύγοντος,
49. καὶ τὸ ἀδίκημ' ὅ τι ἄν ἐγκαλῆ, κ(αἰ) τίμημα [±6]ενος ὅ τι ἀναυτῷ δῶῆ,
50. δίδωσιν τῷ εὐθύῳ: ὁ δὲ λαβὼν τοῦτ. κ(αἰ) [±6] ἐὰν μὲν κα<τα>γνώῃ,
πα<ρα>δίδω
51. σιν τὰ μὲν ἴδια τοῖς δικασταῖς τοῖς κατὰ...

Ἐκδοση πλήρους κειμένου

Κατά την έκδοση Kenyon (1920)

Τὰς τριήρεις, δέκα ἄνδρας ἐξ αὐτῆς ἐλομένη τριηροποιοῦς

ἐξετάζει δὲ καὶ τὰ οἰκοδομήματα τὰ δημόσια πάντα, κἄν τις ἀδικεῖν αὐτῇ δόξῃ, τῷ τε δήμῳ τοῦτον ἀποφαίνει, καὶ καταγνοῦσα παραδίδωσι δικαστηρίῳ.

συνδιοικεῖ δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς τὰ πλεῖστα. πρῶτον μὲν γὰρ οἱ ταμίαι τῆς Ἀθηνᾶς εἰσὶ μὲν δέκα, κληροῦται δ' εἷς ἐκ τῆς φυλῆς, ἐκ πεντακοσιομεδίμων κατὰ τὸν Σόλωνος νόμον (ἔτι γὰρ ὁ νόμος κύριός ἐστιν) , ἄρχει δ' ὁ λαχὼν κἄν πάνυπένης ᾗ. παραλαμβάνουσι δὲ τό τε ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὰς Νίκας καὶ τὸν ἄλλον κόσμον καὶ τὰ χρήματα ἐναντίον τῆς βουλῆς.

ἔπειθ' οἱ πωληταὶ # μὲν εἰσι, κληροῦται δ' εἷς ἐκ τῆς φυλῆς. μισθοῦσι δὲ τὰ μισθώματα πάντα, καὶ τὰ μέταλλα πωλοῦσι καὶ τὰ τέλη μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἡρημένων ἐναντίον τῆς βουλῆς, καὶ κυροῦσιν ὅτῳ ἂν ἡ βουλή χειροτονήσῃ, καὶ τὰ πραθέντα μέταλλα, τὰ τ' ἐργάσιματὰ εἰς τρία ἔτη πεπραμένα, καὶ τὰ συγκεχωρημένα τὰ εἰς ... ἔτη πεπραμένα. καὶ τὰς οὐσίας τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου φευγόντων καὶ τῶν ἄλλων ἐναντίον τῆς βουλῆς πωλοῦσιν, κατακυροῦσι δ' οἱ θ# ἄρχοντες. καὶ τὰ τέλη τὰ εἰς ἐνιαυτὸν πεπραμένα, ἀναγράφαντες εἰς λελευκωμένα γραμματεῖα τὸν τε πριάμενον καὶ ὅσου ἄνπρίηται, τῇ βουλῇ παραδιδόασιν.

[3] ἀναγράφουσι δὲ χωρὶς μὲν οὐς δεῖ κατὰ πρυτανεῖαν ἐκάστην καταβάλλειν, εἰς δέκα γραμματεῖα, χωρὶς δὲ οὐς τρις τοῦ ἐνιαυτοῦ, γραμματεῖον κατὰ τὴν καταβολὴν ἐκάστην ποιήσαντες, χωρὶς δ' οὐς ἐπὶ τῆς ἐνάτης πρυτανείας. ἀναγράφουσι δὲ καὶ τὰ χωρία καὶ τὰς οἰκίας ἀπογραφέντα καὶ πραθέντα ἐν τῷ δικαστηρίῳ: καὶ γὰρ ταῦθ' οὗτοι πωλοῦσιν. ἔστι δὲ τῶν μὲν οἰκιῶν ἐν # ἔτεσιν ἀνάγκη τὴν τιμὴν ἀποδοῦναι, τῶν δὲ χωρίων ἐν δέκα: καταβάλλουσι δὲ ταῦτα ἐπιτῆς ἐνάτης πρυτανείας.

[4] εἰσφέρει δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τὰς μισθώσεις τῶν τεμενῶν, ἀναγράφας ἐν γραμματεῖοις λελευκωμένοις. ἔστι δὲ καὶ τούτων ἢ μὲν μίσθωσις εἰς ἔτη δέκα, καταβάλλεται δ' ἐπὶ τῆς θ# πρυτανείας. διὸ καὶ πλεῖστα χρήματα ἐπὶ ταύτης συλλέγεται τῆς πρυτανείας.

[5] εἰσφέρεται μὲν οὖν εἰς τὴν βουλήν τὰ γραμματεῖα κατὰ τὰς καταβολὰς ἀναγεγραμμένα, τηρεῖ δ' ὁ δημόσιος: ὅταν δ' ᾗ χρημάτων καταβολή, παραδίδωσι τοῖς ἀποδέκταις αὐτὰ ταῦτα καθελὼν ἀπὸ τῶν ἐπιστυλίων, ὧν ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ δεῖ τὰ

χρήματα καταβληθῆναι καὶ ἀπαλειφθῆναι: τὰ δ' ἄλλα ἀπόκειται χωρὶς, ἵνα μὴ προεξαλειφθῆ.

εἰσὶ δ' ἀποδέκται δέκα κεκληρωμένοι κατὰ φυλάς: οὗτοι δὲ παραλαβόντες τὰ γραμματεῖα, ἀπαλείφουσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα ἐναντίον τῆς βουλῆς ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ πάλιν ἀποδιδόασιν τὰ γραμματεῖα τῷ δη-μοσίῳ. κἄν τις ἐλλίπη καταβολήν, ἐνταῦθ' ἐγγέγραπται, καὶ διπλάσιον ἀνάγκη τὸ ἐλλειφθὲν καταβάλλειν ἢ δεδέσθαι, καὶ ταῦτα εἰσπράττειν ἢ βουλή καὶ δῆσαι κυρία κατὰ τοὺς νόμους ἐστίν.

[2] τῇ μὲν οὖν προτεραίᾳ δέχονται τὰς πάσας καὶ μερίζουσι ταῖς ἀρχαῖς, τῇ δ' ὕστεραία τὸν τε μερισμὸν εἰσφέρουσι γράψαντες ἐν σανίδι καὶ καταλέγουσιν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ προτιθέασιν ἐν τῇ βουλῇ, εἴ τις τινα οἶδεν ἀδικοῦντα περὶ τὸν μερισμὸν ἢ ἄρχοντα ἢ ιδιώτην, καὶ γνώμας ἐπιψηφίζουσιν, ἐάν τις τι δοκῆ ἀδικεῖν.

κληροῦσι δὲ καὶ λογιστὰς ἐξ αὐτῶν οἱ βουλευταὶ δέκα, τοὺς λογιουμένους ταῖς ἀρχαῖς κατὰ τὴν πρυτανείαν ἐκάστην.

[4] κληροῦσι δὲ καὶ εὐθύνους ἓνα τῆς φυλῆς ἐκάστης, καὶ παρέδρους β# ἐκάστῳ τῶν εὐθύνων οἷς ἀναγκαῖόν ἐστι ταῖς ἀγοραῖς κατὰ τὸν ἐπώνυμον τὸν τῆς φυλῆς ἐκάστης καθῆσθαι, κἄν τις βούληταί τι τῶν τὰς εὐθύνων ἐν τῷ δικαστηρίῳ δεδοκῶτων ἐντὸς γ# ἡμερῶν ἀφ' ἧς ἔδωκε τὰς εὐθύνων εὐθυναν ἂν τ' ἰδίαν ἂν τε δημοσίαν ἐμβαλέσθαι, γράψας εἰς πινάκιον λελευκωμένον τοῦνομα τό θ' αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ φεύγοντος, καὶ τὸ ἀδίκημ' ὅ τι ἂν ἐγκαλῆ, καὶ τίμημα ἐπιγραψάμενος ὅ τι ἀναυτῷ δοκῆ, δίδωσιν τῷ εὐθύνῳ:

[5] ὁ δὲ λαβὼν τοῦτο καὶ ἀνακρίνας, ἐάν μὲν καταγῶ, παραδίδωσιν τὰ μὲν ἴδια τοῖς δικασταῖς τοῖς κατὰ...⁹

---

⁹ Kenyon G. Fr. (1920), *Aristotelis Atheniensium Respublica*, Oxford Classical texts, Publisher: Clarendon press, 1963.

Μετάφραση κειμένου

Η Βουλή εκλέγει δέκα τριηροποιούς από το ίδιο το σώμα της

Επιβλέπει επίσης η ίδια όλα τα δημόσια κτίρια και αν σχηματίσει τη γνώμη ότι διεπράχθη αδίκημα κατά του δημοσίου, κάνει σχετική εισήγηση στην εκκλησία του δήμου και μετά την υπό αυτής καταδίκη του παραπέμπει τον ένοχο στο δικαστήριο.

Η Βουλή συνεργάζεται και με τις άλλες αρχές κατά το μεγαλύτερο μέρος της δικαιοδοσίας των. Πρώτοι έρχονται οι ταμίες της Αθήνας, δέκα στον αριθμό. Εκλέγονται με κλήρο, ένας από κάθε φυλή, από την τάξη των πεντακοσιομέδιμων, σύμφωνα με το νόμο του Σόλωνα- διότι ισχύει αυτός ακόμη- ο εκλεγείς όμως με κλήρο αναλαμβάνει: την υπηρεσία, ακόμη και αν είναι πολύ φτωχός. Αυτοί παραλαμβάνουν προς φύλαξη με παρουσία της Βουλής το άγαλμα της Αθηνάς, τις (χρυσές) Νίκες, τα υπόλοιπα ιερά κοσμήματα και τα χρηματικά ποσά.

Έπειτα έρχονται οι δέκα πωλητές, εκλεγόμενοι με κλήρο, ένας από κάθε φυλή. Αυτοί διενεργούν όλες τις εκμισθώσεις, παραχωρούν προς εκμετάλλευση τα μεταλλεία και τους φόρους σε συνεργασία με τον ταμία των στρατιωτικών και με τους διαχειριστές των για τις εορτές προοριζομένων χρημάτων, ενώπιον της Βουλής κατακυρώνουν δε στον ενοικιαστή, τον οποίο υποδεικνύει με ανάταση των χεριών η Βουλή, τα πωληθέντα μεταλλεία, τόσο τα εκμεταλλεύσιμα και πωλημένα για τρία έτη, όσο και τα [για πρώτη φορά] παραχωρούμενα και πωλημένα για δέκα έτη. Επίσης πωλούν ενώπιον της Βουλής τα υπάρχοντα όσων έχουν καταδικασθεί από τον Άρειο Πάγο και από τα άλλα δικαστήρια η πώληση επικυρώνεται από τους εννέα άρχοντες. Όσον αφορά την εκμίσθωση των παραχωρουμένων για ένα έτος φόρων, αναγράφουν πάνω σε ασπρισμένες πινακίδες το όνομα του εκμισθωτού με την αντίστοιχη τιμή και τις παραδίδουν στη Βουλή.

[3] Αναγράφουν χωριστά, πάνω σε δέκα πινακίδες, όσους οφείλουν να πληρώνουν σε κάθε πρυτανεία, χωριστά όσους υποχρεούνται να το κάνουν τρεις φορές το έτος, διατιθεμένης ιδιαίτερης πινακίδας για κάθε πληρωμή, και χωριστά όσους πρέπει να καταβάλλουν τα χρήματα στην ενάτη πρυτανεία. Οι ίδιοι συντάσσουν κατάλογο των κτημάτων και των οικιών των οποίων έγινε απογραφή και τα οποία πωλήθηκαν με δικαστική απόφαση διότι και αυτών την πώληση οι πωλητές τη διενεργούν. Το

αντίτιμο των μεν οικιών πρέπει να καταβληθεί εντός μιας πενταετίας, των δε κτημάτων εντός μιας δεκαετίας· οι πληρωμές αυτές γίνονται κατά την ενάτη πρυτανεία.

[4] Καταβάλλει δε [στη Βουλή] και ο άρχων βασιλεύς τα ενοίκια των ιερών κτημάτων, αφού τα αναγράψει πάνω σε ασπρισμένες πινακίδες. Εκμισθώνονται δε και αυτά για μια δεκαετία, το δε τίμημα καταβάλλεται στην ενάτη πρυτανεία· δια τούτο και πάρα πολλά χρήματα συλλέγονται κατά την πρυτανεία αυτή.

[5] Κομίζονται λοιπόν στη Βουλή οι αναγεγραμμένες πινακίδες κατά τη λήξη της προθεσμίας των, και φυλάττει αυτές ο δημόσιος δούλος. Όταν έρθει ο χρόνος της πληρωμής ο δούλος παραδίδει στους αποδέκτες τον σχετικό κατάλογο, αφού κατεβάσει από τις θήκες εκείνες μόνο τις πινακίδες των οποίων το ποσό πρέπει να πληρωθεί και να εξαλειφθεί κατά τη ημέρα εκείνη. Τα άλλα μένουν παράμερα για να μην τα διαγράψουν πριν τη διορία.

Υπάρχουν δέκα αποδέκτες, εκλεγόμενοι με κλήρο, ένας από κάθε φυλή. Αυτοί παραλαμβάνουν τις ληξιπρόθεσμες πινακίδες, διαγράφουν ενώπιον της Βουλής στην αίθουσα των συνεδριάσεων, τα πληρωμένα ποσά και επιστρέφουν τις πινακίδες στο δημόσιο δούλο· αν κανείς καθυστερήσει την πληρωμή, σημειώνεται ως οφειλέτης στην πινακίδα, και οφείλει να καταβάλει το διπλάσιο των καθυστερούμενων, αλλιώς φυλακίζεται. Σύμφωνα με τους νόμους η Βουλή έχει το δικαίωμα να εισπράττει τα οφειλόμενα και να καταδικάζει σε φυλάκιση.

[2] Την πρώτη ημέρα οι αποδέκτες παραλαμβάνουν όλα τα ποσά και τα διανέμουν στους άρχοντες. Την επομένη προσκομίζουν γραμμένο πάνω σε μια σανίδα τον κατάλογο της διανομής, τον αναγιγνώσκουν στην αίθουσα των συνεδριάσεων και εγγράφοντας το ζήτημα στην ημερήσια διάταξη ρωτούν τους βουλευτές αν κανείς από αυτούς γνωρίζει άρχοντα ή ιδιώτη, ο οποίος να διέπραξε αδίκημα κατά την εν λόγω διανομή. Εάν φανεί ότι διεπράχθη κάποιο αδίκημα σχετικά, οι αποδέκτες διενεργούν ψηφοφορία σχετικά με την καταδίκη.

[3] Εκλέγουν με κλήρο από το σώμα τους οι βουλευτές και δέκα λογιστές, για να ελέγξουν σε κάθε πρυτανεία τους λογαριασμούς των αρχόντων.

[4] Εκλέγουν επίσης με κλήρο δέκα ευθύνους, έναν από κάθε φυλή, και δύο παρέδρους για καθένα από αυτούς. Κάθε εύθυνος είναι υποχρεωμένος να συνεδριάζει μαζί με τους παρέδρους του, κατά τις συνελεύσεις της φυλής, μπροστά στον ανδριάντα του

επώνυμου ήρωα της φυλής τους. Αν κανείς πολίτης, εντός τριών ημερών από της γενομένης ενώπιον της Βουλής λογοδοσίας, θελήσει να υποβάλλει μήνυση, ιδιωτικής ή δημόσιας φύσεως, προς ανασκευή απολογισμού εναντίον άρχοντος ελεγχθέντος ήδη, αναγράφει σε ασπρισμένη πινακίδα το όνομα του, το όνομα του κατηγορουμένου, το αποδιδόμενο σε αυτόν αδίκημα μαζί με την προτεινόμενη τιμωρία, και παραδίδει την πινακίδα στον εύθυνο.

[5] Αυτός μετά την παραλαβή της την ελέγχει και εάν συμφωνήσει επί της ενοχής, παραδίδει την υπόθεση, στους κατά δήμους δικαστές...¹⁰

---

¹⁰ Κορδάτος Γ. , *Αριστοτέλης, Αθηναίων Πολιτεία*, ό.π., σελ. 169-175.

Αθηναϊκή Δημοκρατία

Ιστορία της Αθηναϊκής Δημοκρατίας

Μέχρι το τέλος του 6^{ου} αιώνα, η Ελλάδα είχε σαφή πολιτική εξέλιξη, με την πόλη να γίνεται ισχυρή, ελευθερώνοντας το άτομο από πατριαρχικές υποχρεώσεις. Πλέον, λοιπόν, μιλάμε για ελεύθερο άτομο, βέβαια εξαιτίας αυτού υπήρξαν πόλεις στις οποίες η δημόσια εξουσία πήγε στα χέρια πλούσιων οικογενειών. Υπήρξαν όμως και άλλες πόλεις, των οποίων η εξουσία πέρασε σε ελεύθερα άτομα.

Αρχικά, φαίνεται αντικειμενικά πως η Σπάρτη ήταν ισχυρότερη ως πόλη, επικεφαλής της Πελοποννησιακής συμμαχίας, όμως ήταν αναδιπλωμένη στον εαυτό της και στραμμένη στο παρελθόν, το οποίο θέλει να διαιωνίσει. Όμως η Ελλάδα έπρεπε να χαράξει μια διαφορετική πορεία από αυτή της Σπάρτης. Έτσι, φαίνεται πως η πόλη, η οποία έμελλε να ωθήσει την Ελλάδα στους κόλπους της Δημοκρατίας, δεν ήταν άλλη από την Αθήνα.¹¹

Οι Αθηναίοι ήταν αυτόχθονες, άρα δεν υπήρχε σε αυτούς ούτε φυλή κυρίαρχη, ούτε φυλή υποδουλωμένη, ενώ στη Σπάρτη υπήρχαν είλωτες, οι οποίοι δούλευαν για τους Σπαρτιάτες. Έτσι, όλοι οι κάτοικοι της Αττικής σχημάτισαν ένα κράτος, το κράτος των Αθηνών, με πρωτεύουσα την Αθήνα. Φαίνεται πως η Αθήνα είχε τις κατάλληλες υλικές και ηθικές συνθήκες για να δημιουργήσει ισότητα μεταξύ των κατοίκων της. Στο εσωτερικό της Αθήνας ίσχυε ισότητα, διότι φαίνεται πως οι αποφάσεις παίρνονταν ομόφωνα. Εκτός από τους ευγενείς, υπήρχε η μάζα, η οποία αποτελείτο από γεωργούς, βοσκούς, βιοτέχνες, ψαράδες και ναυτικούς, οι οποίοι έπρεπε να αμείβονται ανάλογα με τα έργα τους και γι' αυτό στους θιάσους και στους οργεώνες συζητούσαν πάνω σε κοινά προβλήματα.

Πρώτος εμφανίστηκε ο Δράκων, ο οποίος προσπάθησε να βάλει τέλος στην αιματοχυσία και όπλισε το κράτος με δικαστική εξουσία. Προσπάθησε να σταματήσει τα γένη να συγκρούονται μεταξύ τους, ώστε να πάψουν οι εμφύλιες διαμάχες. Ήθελε έτσι να τους παρακινήσει να απευθύνονται στα δικαστήρια. Ο Δράκων καθόρισε τις περιπτώσεις κατά τις οποίες επιτρέπεται η εκδίκηση ή ο ιδιωτικός συμβιβασμός και χώρισε τους συγγενικούς δεσμούς σε λιγότερο και περισσότερο στενούς, όταν μάλιστα

---

¹¹ Ostwald M. (1986), *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law, Law, Society, and Politics in Fifth-Century Athens*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, σελ. 497-500.

έπρεπε να πάρουν μια απόφαση απαιτούσε να την πάρουν ομόφωνα. Παρόλο, λοιπόν, που με τον Δράκοντα έγινε πολύ μεγάλη πρόοδος, ήταν ανεπαρκής, γιατί η αριστοκρατία διατηρούσε όλα της τα προνόμια εις βάρος των μικρών χωρικών.¹²

Δεύτερος, ο οποίος καλείται να λύσει τα σημαντικά προβλήματα της Αθηναϊκής Κοινωνίας, είναι ο Σόλων. Έκανε μια μετριοπαθή επανάσταση, ορθώθηκε απέναντι σε εχθρούς, κατήργησε τους φραγμούς που κρατούσαν τους ευπατρίδες σε απόσταση από άλλες τάξεις και προστάτευαν τα παραδοσιακά προνόμια των γενών. Για να απελευθερώσει τη γη, ο Σόλων εφήρμοσε τη *σεισάχθεια*, δηλαδή απήλλαξε τους εκτημόρους από βάρη, έπειτα κατήργησε ό,τι απέμενε από την κοινοτική ιδιοκτησία και διευκόλυνε τη μεταβίβαση εδαφών με νόμους αναφορικά με την προίκα, τα κληρονομικά δικαιώματα και την ελευθερία να διαθέτει κανείς την περιουσία του. Φρόντισε, επίσης, να απελευθερώσει τα άτομα, περιορίζοντας την πατρική εξουσία, απαγορεύοντας τη δουλεία για χρέη και κατά τον τρόπο αυτό διακήρυξε το *habeas corpus* του Αθηναίου πολίτη. Στη συνέχεια, επειδή έβλεπε πως η φύση, η γη της Αθήνας δεν ήταν δυνατόν να θρέψει τον μεγάλο πληθυσμό της, έδωσε ώθηση στο εμπόριο και στη βιομηχανία. Προσέλκυε, έτσι, επαγγελματίες από έξω, προστάτευσε όμως τους μετοίκους κάνοντας νομισματική μεταρρύθμιση που άνοιγε νέους δρόμους στην εμπορική ναυτιλία. Πλέον οι πολίτες των Αθηνών είναι ελεύθεροι.¹³

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί πως στην Αθήνα του Σόλωνα υπήρχαν μόνο ελεύθεροι πολίτες. Δεν γινόταν διάκριση καταγωγής, όμως η περιουσία δεν παύει να υπολογίζεται. Έτσι, λοιπόν, οι πολίτες χωρίζονταν σε τέσσερις τιμοκρατικές τάξεις. Πρώτοι ήταν οι *πεντακοσιομέδιμνοι*, οι οποίοι είχαν τουλάχιστον πεντακοσίους μεδίμνους στερεά (260.000 λίτρα) ή πεντακοσίους μετρητές υγρών (195 εκατόλιτρα), ως εισοδήματα από τα κτήματά τους. Δεύτεροι ήταν οι *ιππείς*, οι οποίοι είχαν τουλάχιστον τριακοσίους μεδίμνους ή μετρητές (156.000 ή 117.000 λίτρα). Αυτές οι δύο πρώτες τάξεις έπρεπε να πάνε στο στρατό με το άλογό τους και είναι επιβαρυνόμενοι με τις χορηγίες που λέγονται *λειτουργίες*, έχουν όμως δικαίωμα στα κυριότερα αξιώματα. Στους πεντακοσιομέδιμνους ανήκαν οι πιο δαπανηρές λειτουργίες και τα ανώτερα αξιώματα των αρχόντων και των ταμίων. Τρίτοι ήταν οι *ζευγίτες*, οι οποίοι

---

¹² Lanni A. (2006), *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*, Cambridge University Press, USA, σελ. 15-16.

¹³ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, μτφ: Αγνή Σακελλαρίου, 4^η, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, σελ. 129-132.

είχαν εισόδημα τουλάχιστον διακοσίους μεδίμνους ή μετρητές (104 ή 78 εκατόλιτρα). Οφείλαν να οπλιστούν ως οπλίτες και μπορούσαν να επιδιώξουν μερικά κατώτερα αξιώματα. Τέταρτοι ήταν οι *θήτες*, οι οποίοι δεν είχαν γη.¹⁴

Παρόλες τις μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την άνοδο της Δημοκρατίας, το 594/3, η Αθήνα δεν ήταν για πολύ, ήρεμη. Οι βιοτέχνες και οι έμποροι μπήκαν στις τρεις πρώτες τάξεις, η δύναμη των γενών ήταν ακόμα αισθητή. Τα τρία ακραία κόμματα ήρθαν αντιμέτωπα, καθένα αντιπροσώπευε μια κοινωνική τάξη και είχε επικεφαλής μια μεγάλη οικογένεια. Οι ευπατρίδες της πεδιάδας καθοδηγούνταν από τους Φιλαΐδες, οι έμποροι και οι ψαράδες της παραλίας από τους Αλκμεωνίδες και οι μικροί χωρικοί του βουνού από τους Πεισιστρατίδες. Φαίνεται πως υπερίσχυσε ο Πεισίστρατος το 560.¹⁵

Έτσι, ο Πεισίστρατος φαίνεται πως πήρε την τυραννία, την οποία ο λαός είχε προσφέρει στο Σόλωνα. Ρύθμισε το αγροτικό πρόβλημα, μοίρασε τη γη των ευγενών και έτσι οι μικροί γεωργοί πέραν του ότι απέκτησαν γη, άρχισαν να ασχολούνται με τα κοινά. Το ναυτιλιακό εμπόριο ευνοήθηκε και έτσι οι ναυτικοί ωθούνταν προς τις Κυκλάδες και τη Θράκη για χρυσάφι και προς τον Ελλήσποντο για στάρι. Την ίδια περίοδο εξυψώθηκε το ιδανικό της αγροτικής και αστικής Δημοκρατίας με γιορτές προς τιμήν του Διονύσου, με θεατρικές παραστάσεις και με μεγάλα οικοδομήματα. Τέλος, αφού δεν κατήργησε το σύνταγμα, διαπαιδαγωγούσε το λαό πολιτικά με τις συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου και των Δικαστηρίων.¹⁶

Η λαϊκή κυριαρχία, η ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων, τα δικαιώματα του ανθρώπου και η διάκριση των εξουσιών αποτελούν τις μεγάλες δημοκρατικές αρχές, οι οποίες εφαρμόστηκαν και διακηρύχθηκαν κατά την Αμερικανική και τη Γαλλική επανάσταση. Στην Αθηναϊκή Δημοκρατία πραγματοποιήθηκαν η λαϊκή κυριαρχία, η ισότητα των πολιτικών δικαιωμάτων και η ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας.

Αρχικά, με το πολίτευμα του Αλκμεωνίδη Κλεισθένη, ο οποίος έδωσε στο δημοκρατικό σύνταγμα της Αθήνας την τελειωτική του μορφή, το 508/7, η λαϊκή κυριαρχία έγινε πραγματικότητα. Από τότε, λοιπόν, όλοι οι Αθηναίοι πολίτες έχουν δικαίωμα να συμμετέχουν στη Συνέλευση του Λαού. Όσοι συμμετείχαν στην Εκκλησία του Δήμου,

¹⁴ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 131-133.

¹⁵ Lanni A. (2006), *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*, ό.π., σελ. 16.

¹⁶ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 132-134.

αποφάσιζαν κατά πλειοψηφία με ψηφίσματα για όλες τις δημόσιες υποθέσεις. Επίσης, η Εκκλησία του Δήμου όριζε και ήλεγχε τους άρχοντες. Αξίζει να σημειωθεί, ότι από το λαό προέρχονταν μέλη της Ηλιαίας, της Βουλής και στο αξίωμα των Εννέα αρχόντων συμμετείχαν και μέλη κατώτερων εισοδηματικών τάξεων.

Επίσης, επιτεύχθηκε η ισότητα μεταξύ των πολιτών, αλλά σταδιακά, ολοκληρώθηκε δηλαδή 60 χρόνια μετά τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη. Οι *θήτες* είχαν πλέον την δυνατότητα να καταλαμβάνουν θέσεις στο αξίωμα των *Εννέα αρχόντων*, το 450 π.Χ.. Οι *θήτες* κατά την εποχή του Σόλωνα, 594/3, δεν είχαν γη ή παρήγαγαν μόνο 200 μεδίμνους, μπορούσαν να λάβουν μέρος στην Εκκλησία του Δήμου και στα δικαστήρια, στρατεύονταν ως κωπηλάτες και δεν μπορούσαν να λάβουν αξιώματα. Τα πράγματα για αυτούς άλλαξαν. Παρόλο που το πολίτευμα του Κλεισθένη δεν καθιέρωσε την ισότητα των πολιτών, ονομάστηκε *ισονομία*, δηλαδή ίση συμμετοχή στην εξουσία, *ισοκρατία*, δηλαδή ισότητα εξουσίας και *ισηγορία*, δηλαδή ισότητα λόγου. Μόνο η *ισηγορία* από αυτά τα τρία φαίνεται πως υφίσταται, καθώς όλοι οι πολίτες μπορούσαν να λάβουν το λόγο στην Εκκλησία του Δήμου. Όσον αφορά την *ισονομία* και την *ισοκρατία* δεν υπάρχει ακρίβεια, καθώς υπήρχαν ανισότητες μεταξύ των τεσσάρων τιμοκρατικών τάξεων.¹⁷

Οι πολίτες, οι οποίοι απένειμαν τη δικαιοσύνη, ήταν μη επαγγελματίες αξιωματούχοι. Σε σημαντικές περιπτώσεις την απονομή δικαιοσύνης αναλάμβανε πλήθος ενόρκων. Οι επικεφαλής του στρατού ήταν οι μόνοι που είχαν το δικαίωμα επανεκλογής σε δημόσιο αξίωμα.¹⁸

Τέλος, κατά την Αθηναϊκή Δημοκρατία εγκαινιάστηκε η ανεξαρτησία των δικαστών. Δηλαδή Αρεοπαγίτες ή Εφέτες ή Ηλιαστές ή άρχοντες-δικαστές, ούτε έπαιρναν οδηγίες από άλλη αρχή ούτε έδιναν λογαριασμό σε κάποια αρχή για τις δικές τους ενέργειες.

Αξίζει στο σημείο αυτό να προστεθεί ότι οι αρχαίοι δεν καταλάβαιναν την ιδέα της διάκρισης των εξουσιών, παρόλα αυτά ο Αριστοτέλης διακρίνει έννοιες όπως *διασκέπτομαι για δημόσιες υποθέσεις, δικάζω, ασκώ αρχή, δημόσιο λειτούργημα*. Χρησιμοποίησε, λοιπόν, τα ρήματα *βουλεύομαι, δικάζω, κρίνω, άρχω*.¹⁹

¹⁷ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 4-5.

¹⁸ Rhodes P.J. (2011), *Οι Ελληνικές Πόλεις-Κράτη, μια συλλογή πηγών*, μτφ-επιμ.: Ι.Κ. Ξυδόπουλος, Εκδόσεις: Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα, σελ. 139-140.

¹⁹ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π. σελ. 10-11.

Ο Κλεισθένης, λοιπόν, φρόντισε ώστε να δημιουργηθούν περιφέρειες, στις οποίες ταξινομήθηκαν όλοι οι πολίτες σύμφωνα με την κατοικία τους. Η χώρα μοιράστηκε σε δήμους, μικρές κοινότητες, καθεμιά από τις οποίες είχε τη συνέλευσή της, τους δικούς της άρχοντες και τη δική της διοίκηση. Έτσι, λοιπόν, ο κάθε πολίτης γράφτηκε στον κατάλογο ενός δήμου και το δημοτικό όνομα μαζί με το ατομικό του όνομα, αποδείκνυε την ιδιότητα ως πολίτη.²⁰

Στη συνέχεια, όλοι οι δήμοι με αριθμό άνω των 100, μοιράζονταν σε δέκα φυλές, οι οποίες δεν ήταν πια συγγενικές, αλλά τοπικές. Έτσι, λοιπόν, δεν υπήρχε περίπτωση οι παλιές φυλές να ξαναβρεθούν μέσα σε καινούργιες, όμως υπήρχε ο κίνδυνος συμμαχίας γειτονικών φυλών, που θα οδηγούσε σε συνέχιση αντιθέσεων. Ο Κλεισθένης για να προλάβει κάτι τέτοιο, οργάνωσε ενδιάμεσους οργανισμούς των δήμων και των φυλών. Έτσι, χώρισε τις τρεις περιοχές της Αττικής, το Άστυ, την Παραλία και τη Μεσογαία σε δέκα τομείς και παραχώρησε με κλήρο σε κάθε φυλή έναν τομέα από κάθε περιοχή. Με τον τρόπο αυτό, κάθε φυλή είχε τρεις ομάδες δήμων, τρεις τριττύες. Οι φυλές δεν αποτελούσαν η μια εδαφική συνέχεια της άλλης, ώστε να μην έρθουν σε σύγκρουση για τη γη ποτέ οι γειτονικές φυλές. Από τις φυλές αυτές οργανώθηκε η Βουλή. Όπως φαίνεται, λοιπόν, η Αθήνα του 5^{ου} αιώνα έζησε με τους κοινωνικούς νόμους του Σόλωνα και τους πολιτικούς νόμους του Κλεισθένη.²¹

Το 462 εμφανίζεται ως αρχηγός του δημοκρατικού κόμματος ο Εφιάλτης. Αφαίρεσε από τον Άρειο Πάγο πρόσθετες και ακαθόριστες εξουσίες, οι οποίες του ανέθεταν τη φρούρηση του συντάγματος και του επέτρεπαν να ασκεί έλεγχο στην κυβέρνηση. Δεν μπορούσε πια να εκδικάζει τα εγκλήματα που ενδιέφεραν την πόλη, τις παραβιάσεις που διέπρατταν ιδιώτες ή δημόσιοι υπάλληλοι εναντίον της δημόσιας τάξης. Πλέον κατείχε μόνο αρμοδιότητες θρησκευτικού χαρακτήρα, μαζί με τον έλεγχο της διαχείρισης των ιερών κτημάτων και την εκδίκαση προμελετημένων εγκλημάτων. Η Εκκλησία του Δήμου, η Βουλή και η Ηλιαία ανέλαβαν τις αρμοδιότητες που αφαιρέθηκαν από τον Άρειο Πάγο. Ο Πλούταρχος κατέκρινε τον Εφιάλτη γι' αυτές τις μεταρρυθμίσεις.

---

²⁰ Lanni A. (2006), *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*, ό.π., σελ. 16-17.

²¹ Cawkwell G.L. (1966), "Aristotle's History of Athenian Democracy by J. Day and M. Chambers", *The Journal of Hellenic Studies*, τομ. 86, σελ. 247. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/629089> [4/7/2018].

Ο Εφιάλτης έδωσε τη ζωή του, στην κυριολεξία, για το λαό των Αθηνών, είχε όμως μαζί του τον Περικλή, ο οποίος πέραν της ιδιοφυΐας του είχε και ρητορική δεινότητα, κύρος και δεξιοτεχνία στο πώς να αντιμετωπίζει τους ανθρώπους. Ο Περικλής, λοιπόν, είδε το λάθος του Εφιάλτη, όσον αφορά τον Άρειο Πάγο και ότι εξαιτίας αυτού έμεναν «ξεκρέμαστοι» οι νόμοι και γι' αυτό δημιούργησε τη *γραφή παρανόμων*, δηλαδή αγωγή για παράνομη πρόταση, η οποία ύψωσε το νόμο πάνω από περιέργες διαθέσεις του λαού και αγώνες της κοινωνίας. Έδωσε, λοιπόν, δικαίωμα σε κάθε πολίτη να μπορεί να κατηγορήσει όποιον πήγαινε ενάντια σε παλιό νόμο, θεσπίζοντας καινούργιο νόμο, μέχρι και θανατική ποινή επιβαλλόταν μέσω της *γραφής παρανόμων*.^{22 23}

Για να υπάρχει πραγματική Δημοκρατία, έπρεπε να συμμετέχει ο λαός. Ο Περικλής, λοιπόν, φρόντισε να δίνει μισθό το κράτος στους πολίτες, οι οποίοι άφηναν τις ασχολίες τους για κάποιο διάστημα, ώστε να υπηρετήσουν την πόλη με κάποιο δημόσιο αξίωμα. Η μισθοφορά αποτελούσε ουσιαστικό στοιχείο της Δημοκρατίας. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, μισθό έπαιρναν τα μέλη της Βουλής, οι Ηλιαστές και οι περισσότεροι από όσους λάμβαναν δημόσια αξιώματα με κλήρο. Από το 487/6 εκτός από τους πεντακοσιομέδιμνους άρχισαν να εισάγονται και ιππείς στον κατάλογο των πεντακοσίων υποψηφίων, οι οποίοι προτείνονταν από τους δήμους, για να κληρωθούν οι Εννέα άρχοντες. Έπειτα, ακολούθησαν και οι θήτες.²⁴

Το 451/50 ο Περικλής πέρασε ένα νόμο, σύμφωνα με τον οποίο, Αθηναίος θεωρείται κάποιος, ο οποίος έχει γεννηθεί από πατέρα Αθηναίο και μητέρα Αθηναία. Με τον τρόπο αυτό ήθελε να αποφύγει τη συμμετοχή μετοίκων και δούλων στην τάξη των πολιτών.

Κατά τα μέσα του 5^{ου} αιώνα φαίνεται πως η Δημοκρατία παίρνει την τελική της μορφή, υπάρχει τέλεια ισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα του ατόμου και τη δημόσια εξουσία.²⁵

Η Δημοκρατία των κλασικών χρόνων τερματίστηκε το 321, λόγω της Μακεδονικής επέμβασης. Εξεγέρθηκαν οι Νότιοι Έλληνες και καταστάληκε η εξέγερσή τους αυτή

---

²² Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 135-138.

²³ Μακντάουελ Μ. Ντ. (2003), *Το Δίκαιο στην Αθήνα των Κλασικών χρόνων*, μτφ: Γιώργου Μαθιουδάκη, 4^η, Επιμ. Έκδ.: Δημήτρης Γιάκος, Εκδόσεις: Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα, σελ. 80-81.

²⁴ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, Δημοσιεύματα της Επιτροπής ερευνών: Θεοχάρης Περικλής, Αγγελόπουλος Άγγελος, Σακελλαρίου Μιχαήλ, Σακελλαρίδης Παύλος, τόμ. 2, Αθήνα, σελ. 36-40.

²⁵ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 138-140.

μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Από τότε η Αθήνα, όπως και τα άλλα ελληνικά κράτη ζούσαν υπό τη σκιά των Ελληνιστικών μοναρχιών και μετά της Ρώμης. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία μεταβλήθηκε, δεν ήταν πια όπως πριν.^{26 27 28}

Δικαίωμα Συμμετοχής

Κατά τον 6^ο αιώνα, δεν υπήρχαν σίγουρα αριθμητικά δεδομένα για τον πληθυσμό της Αττικής. Βέβαια με εξαίρεση τη Σπάρτη, φαίνεται πως την Αττική αποτελούσαν κάποιες εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοι, οι οποίοι μερικές φορές έφταναν και τις τριακόσιες χιλιάδες. Ο πληθυσμός της Αττικής, όπως και των άλλων περιοχών, ήταν χωρισμένος σε κατηγορίες. Κάποιες από αυτές τις κατηγορίες στερούνταν πλήρως τα πολιτικά δικαιώματα. Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες, τα παιδιά, οι δούλοι, οι ξένοι και οι μέτοικοι δεν μπορούσαν να συμμετάσχουν στη λήψη των πολιτικών αποφάσεων. Οι μέτοικοι αν και ζούσαν μόνιμα ή ήταν γεννημένοι στην Αθήνα, δεν ήταν γόνοι πολιτών, είχαν αναγνωρισμένη θέση στην Αθηναϊκή κοινωνία και αν προέκυπτε κάποιο πρόβλημα σε αυτούς εκπροσωπούσαν στα δικαστήρια από έναν Αθηναίο προστάτη.²⁹ Παρατηρείται, πως από την εποχή του Σόλωνα, με σχετικές μεταρρυθμίσεις, έγιναν δεκτοί στην Εκκλησία του Δήμου, για πρώτη φορά, οι *θήτες*. Βέβαια, κατά τον 6^ο αιώνα, η ομάδα αυτή αποκλειόταν από κάθε άλλο αξίωμα. Κατά κύριο λόγο δικαίωμα συμμετοχής, λοιπόν, είχε κάθε Αθηναίος πολίτης. Αθηναίος πολίτης θεωρούνταν κάθε ενήλικος άρρεν, ο οποίος είχε γεννηθεί από πατέρα Αθηναίο και μητέρα Αθηναία.³⁰ Αυτό ίσχυε βάσει νόμου του Περικλή.

Ο Όρος Δημοκρατία

Όσον αφορά τον όρο *Δημοκρατία*, για πρώτη φορά συναντάται στον Ηρόδοτο, καθώς και το ρήμα *δημοκρατέεσθαι*. Φαίνεται πως ως Δημοκρατία εννοούσε το πολίτευμα, το οποίο προέκυψε από μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη. Σε άλλο σημείο έργου του, ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι ο τύραννος Ιστιαίος της Μιλήτου, το 512 π.Χ., διαπιστώνει πως

²⁶ Rhodes P.J. (2011), *Οι Ελληνικές Πόλεις-Κράτη, μια συλλογή πηγών*, ό.π., σελ. 140.

²⁷ Hansen M.H. (1989), "Athenian Democracy, Democracy and Participation in Athens by R.K Sinclair". *The Classical Review*, New Series, τομ.39, No. 1, σελ. 69-76. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/713416> [4/7/2018].

²⁸ Keaney J.J. (1963), "The Structure of Aristotle's Athenaiion Politeia", *Harvard Studies in Classical Philology*, τομ. 67, σελ. 115-146. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/310822> [4/7/2018].

²⁹ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 36-37.

³⁰ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 37-38.

Ιωνικές πόλεις προτιμούσαν *δημοκρατέεσθαι μᾶλλον ἢ τυραννεύεσθαι* (4,137). Βέβαια, αυτοί οι όροι τότε ήταν εξωπραγματικοί, θεωρούσαν με τον όρο αυτό κάτι αντίθετο στην τυραννία.

Πριν τον Ηρόδοτο, ο Αισχύλος στο έργο του *Ικέτιδες*, παρουσίαζε τον Πελασγό, ως βασιλιά που δεν είχε δικαίωμα να παίρνει μόνος του αποφάσεις, αλλά όφειλε να αναφέρεται στη λαϊκή συνέλευση, γνωστή ως *δήμο*. Χαρακτήριζε, λοιπόν, αυτό το πολίτευμα ως *δήμου κρατούσα χεὶρ*. Αυτή η φράση δεν εξυπακούει την ύπαρξη του όρου Δημοκρατία, διότι με τη φράση αυτή δηλώνεται το κυρίαρχο χέρι του δήμου. Δηλώνει δηλαδή ότι ο λαός κυριαρχεί μέσω της δια χειρός ψηφοφορίας. Δεύτερο συνθετικό της λέξης Δημοκρατία είναι το θέμα κρατ-, δηλαδή η δύναμη, και πρώτο συνθετικό το δημο-, το οποίο είναι παρμένο από τη λέξη *δήμος*, δηλαδή λαός, μη ευγενείς. Άρα, η δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο επικρατούσαν τα λαϊκά στοιχεία της κοινωνίας.^{31 32}

Συνοψίζοντας, η Αθηναϊκή Δημοκρατία ξεκίνησε από τον Δράκοντα, το 620 περίπου, για να συνεχισθεί με τον Σόλωνα το 594, τον οποίο ακολούθησαν οι τροποποιήσεις του Κλεισθένη, το 508 και ολοκληρώθηκε με τον Εφιάλτη το 462, την τελευταία μεταρρύθμιση του οποίου εφήρμοσε ο Περικλής και έτσι αναδείχθηκαν τα κύρια θεσμικά και λειτουργικά στοιχεία της Αθηναίων Πολιτείας.³³ Για να υπάρξει, λοιπόν, υγιής Δημοκρατία πρέπει οι αποφάσεις να ανήκουν στο λαό και τα πάντα σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα να διέπονται από ελευθερία και ισότητα μεταξύ των πολιτών. Βέβαια και στην Αρχαία Αθήνα όλα αυτά είχαν όριο τους κανόνες δικαίου, στους οποίους έπρεπε να υπακούν οι πολίτες. Η έννοια της Δημοκρατίας ως σύνθεση ελευθερίας και ισότητας διατυπώθηκε πρώτα από τον Αριστοτέλη: «*Δημοκρατία μὲν... πολιτείας ομοίως*». ³⁴ Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, η κυριαρχία του πλήθους είχε το ωραιότερο όνομα από όλες, δηλαδή *ισονομία*, και ξεχώριζε διότι η επιλογή των

³¹ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 326-327, 345.

³² Μπαμπινιώτη Γ. (2010), *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Ιστορία των Λέξεων με σχόλια και ένθετους πίνακες*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, σελ. 345.

³³ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 49.

³⁴ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 51.

αρχόντων γινόταν με κλήρο, οι άρχοντες ήταν υποχρεωμένοι να λογοδοτούν και τέλος οι αποφάσεις λαμβάνονταν από τη συνέλευση του λαού.³⁵

Δραστηριότητες Δημοσίου Βίου

Στα πλαίσια της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, δημιουργήθηκαν θεσμοί και εκλέγονταν άρχοντες, ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη λειτουργία της πόλης. Σύμφωνα με το απόσπασμα του παπύρου, ο οποίος έχει μελετηθεί στην παρούσα εργασία, η Βουλή και η Εκκλησία του Δήμου αποτελούν τα κύρια σώματα, τα οποία αναλάμβαναν τον έλεγχο και την ορθή λειτουργία της πόλης. Όμως μια πόλη δεν ήταν δυνατόν να διοικηθεί μόνο από αυτά τα δύο σώματα και για το λόγο αυτό δημιουργήθηκαν και άλλες βοηθητικές αρχές.

Η Βουλή επέβλεπε όλα τα δημόσια κτίρια και σε περίπτωση που σχημάτιζε τη γνώμη ότι είχε διαπραχθεί κάποιο αδίκημα κατά του δημοσίου έκανε εισήγηση στην Εκκλησία του Δήμου και παρέπεμπαν τον ένοχο στο Δικαστήριο. Πέραν της Βουλής, λοιπόν, στο απόσπασμα αναφέρονται και άλλες αρχές με τις οποίες αυτή συνεργαζόταν.

Αρχικά, αναφέρονται οι *ταμίεις*. Επρόκειτο για δέκα στον αριθμό ταμίεις, οι οποίοι εκλέγονταν με κλήρο, ένας από κάθε φυλή και προέρχονταν από την τάξη των πεντακοσιομέδιμνων. Οι εκλεγόμενοι αναλάμβαναν να παραλαμβάνουν προς φύλαξη, με την παρουσία της Βουλής, τα πολύτιμα-θησαυρούς της πόλης, όπως το άγαλμα της Αθηνάς, τις χρυσές Νίκες, τα υπόλοιπα ιερά κοσμήματα και τα χρηματικά ποσά.

Στη συνέχεια, αναφέρονται οι *πωλητές*. Οι πωλητές ήταν και αυτοί δέκα στον αριθμό, είχαν εκλεγεί με κλήρο και ήταν ένας από κάθε φυλή. Διενεργούσαν όλες τις εκμισθώσεις, παραχωρούσαν τα μεταλλεία και τους φόρους προς εκμετάλλευση και όλα αυτά γίνονταν σε συνεργασία με τον ταμία των στρατιωτικών και με τους διαχειριστές των χρημάτων που προορίζονταν για τις εορτές. Όλα γίνονταν ενώπιον της Βουλής. Επίσης, κατακύρωναν στον ενοικιαστή τα πωληθέντα μεταλλεία, τόσο όσα ήταν προς εκμετάλλευση και προς πώληση για τρία έτη, όσο και τα παραχωρούμενα και πωλημένα για δέκα έτη. Πωλούσαν τα υπάρχοντα όσων είχαν καταδικαστεί από τον Άρειο Πάγο και από τα άλλα δικαστήρια και η πώληση αυτή επικυρωνόταν από

---

³⁵ Sinclair R.K. (1997), *Δημοκρατία και Συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*, μτφ. Ελένη Ταμβάκη, Επιμ. Έκδ.: Αντουανέττα Καλλέγια – Γαδ, Ινστιτούτο του Βιβλίου- Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, σελ. 19.

τους εννέα άρχοντες. Τέλος, όσον αφορά την εκμίσθωση των παραχωρούμενων φόρων για ένα έτος, έγραφαν το όνομα του εκμισθωτού, μαζί με την τιμή, πάνω σε ασπρισμένες πινακίδες και τις παρέδιδαν στη Βουλή. Ξεχωριστά ανέγραφαν πάνω σε δέκα πινακίδες τα ονόματα όσων όφειλαν να πληρώνουν σε κάθε πρυτανεία, ξεχωριστά όσους όφειλαν να το κάνουν τρεις φορές το έτος, διατιθέμενης ιδιαίτερης πινακίδας για κάθε πληρωμή, ξεχωριστά όσους έπρεπε να καταβάλλουν τα χρήματα στην ένατη πρυτανεία. Επιπλέον, οι πωλητές συνέτασσαν κατάλογο των κτημάτων και των οικιών, των οποίων έγινε απογραφή και τα οποία πωλήθηκαν με δικαστική απόφαση. Το αντίτιμο των μεν οικιών έπρεπε να καταβάλλεται εντός μιας πενταετίας, των δε κτημάτων εντός μιας δεκαετίας και οι πληρωμές αυτές γίνονταν κατά την ένατη πρυτανεία.

Ο άρχων βασιλεύς έπρεπε να καταβάλλει στη Βουλή τα ενοίκια των ιερών κτημάτων, αφού τα αναγράψει σε ασπρισμένες πινακίδες. Εκμισθώνονταν και αυτά τα χρήματα για μια δεκαετία και το τίμημα καταβαλλόταν στην ένατη πρυτανεία. Κατά τη λήξη της προθεσμίας των, οι αναγραμμένες πινακίδες κομίζονταν στη Βουλή και τις φύλαγε ο δημόσιος δούλος. Ο δούλος παρέδιδε στους αποδέκτες τον σχετικό με την πληρωμή κατάλογο, ο οποίος έπρεπε να εξοφληθεί κατά την ημέρα εκείνη. Οι υπόλοιποι κατάλογοι φυλάσσονταν για να μην διαγραφούν πριν τη διορία.

Επιπλέον, αναφέρονται οι *αποδέκτες*, οι οποίοι ήταν δέκα και είχαν εκλεγεί με κλήρο. Πρόκειται για έναν από κάθε φυλή. Οι αποδέκτες έπαιρναν τις ληξιπρόθεσμες πινακίδες, διέγραφαν ενώπιον της Βουλής τα πληρωμένα ποσά και επέστρεφαν στο δημόσιο δούλο τις πινακίδες. Αν κάποιος καθυστερούσε την πληρωμή, σημειωνόταν ως οφειλέτης στην πινακίδα και έπρεπε να καταβάλλει το διπλάσιο ποσό από αυτό που ήδη χρωστούσε, αλλιώς φυλακιζόταν. Οι αποδέκτες, την πρώτη ημέρα, παρελάμβαναν όλα τα ποσά και τα διένειμαν στους άρχοντες. Στη συνέχεια, έγραφαν πάνω σε μια πινακίδα τον κατάλογο διανομής, τον διάβαζαν στην αίθουσα συνεδριάσεων και εγγράφοντας το ζήτημα στην ημερήσια διάταξη, ρωτούσαν τους βουλευτές αν γνώριζαν άρχοντα ή ιδιώτη, ο οποίος να διέπραξε αδίκημα κατά την εν λόγω διανομή. Εάν φαινόταν ότι διεπράχθη αδίκημα, οι αποδέκτες διενεργούσαν ψηφοφορία σχετικά με την καταδίκη.

Από το σώμα των βουλευτών εκλέγονταν με κλήρο και δέκα *λογιστές*, για να ελέγχουν σε κάθε πρυτανεία τους λογαριασμούς των αρχόντων.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε στους *ευθύνους*, οι οποίοι εκλέγονταν με κλήρο και ήταν ένας από κάθε φυλή. Ο καθένας από αυτούς είχε δύο παρέδρους. Ο κάθε εύθυνος είναι υποχρεωμένος να συνεδριάζει μαζί με τους παρέδρους του κατά τις συνελεύσεις της φυλής, μπροστά στον ανδριάντα του επώνυμου ήρωα της φυλής. Αξίζει να αναφερθεί ότι αν κάποιος πολίτης, εντός τριών ημερών από τη λογοδοσία ενώπιον της Βουλής, ήθελε να κάνει μήνυση προς ανασκευή απολογισμού εναντίον άρχοντος, έγραφε σε ασπρισμένη πινακίδα το όνομά του, το όνομα του κατηγορουμένου, το αποδιδόμενο αδίκημα μαζί με την προτεινόμενη τιμωρία και έδινε την πινακίδα στον εύθυνο. Αν ο εύθυνος συμφωνούσε παρέδιδε την υπόθεση στους δικαστές της φυλής του.

Βουλή

Δημιουργία Βουλής

Οι δέκα φυλές του Κλεισθένη συνδέονται με τη δημιουργία και την οργάνωση ενός νέου πολιτειακού οργάνου, της *Βουλής*, το 508/7. Η Βουλή των πεντακοσίων ήταν ίσως ο πιο χαρακτηριστικός πολιτικός θεσμός της Αθηναϊκής Δημοκρατίας και ο βασικότερος ρυθμιστής της καλής λειτουργίας της.³⁶

Πριν εμφανιστεί ο όρος Βουλή, με τη σημερινή του σημασία, ο Σόλων είχε εισάγει ένα νέο συμβούλιο(βουλή) των τετρακοσίων, γύρω στο 594/3, το οποίο ασκούσε το έργο της προβούλευσης και πιθανόν προνοούσε για τις κανονικές συνεδριάσεις της Βουλής και της Εκκλησίας του Δήμου. Η προβούλευση εθεωρείτο πάγια ελληνική πρακτική πριν αποφασίσει η συνέλευση.³⁷

Η Βουλή είχε πολύ σημαντικές αρμοδιότητες, όπως νομοθετικές, εκτελεστικές, ελεγκτικές και δικαστικές και για το λόγο αυτό αναδείχθηκε ως το βασικό πολιτειακό όργανο, όπως φαίνεται από την αριστοτελική ρήση ότι η Βουλή συνδιοικούσε *τα πλείστα*.³⁸

Πιο συγκεκριμένα, η Βουλή ήταν αρμόδια για την έκδοση προβουλευμάτων, δηλαδή για την προετοιμασία των προτάσεων που θα υποβάλλονταν στην εκκλησία, για την άσκηση ορισμένων δικαστικών δραστηριοτήτων, για τον έλεγχο του έργου των αρχόντων και τη διεκπεραίωση όλων γενικά των έργων που δεν είχαν ανατεθεί στην Εκκλησία του Δήμου.

Καταμερισμός εδρών-μελών

Ο θεσμός του Σόλωνα τροποποιήθηκε σε τέσσερα σημεία από τον Κλεισθένη. Αρχικά, κατένειμε τις έδρες βουλευτών μεταξύ των φυλών που ίδρυσε ο ίδιος. Έπειτα, έδωσε σε κάθε φυλή πενήντα βουλευτικές έδρες, αντί των εκατό που είχε καθεμιά από τις παλιές. Στη συνέχεια, ο Κλεισθένης, κατά πάσα πιθανότητα, μοίρασε τις βουλευτικές έδρες και μεταξύ των δήμων, τους οποίους ο ίδιος χρησιμοποίησε ως βασικά συστατικά

³⁶ Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στην Κλασική Ελλάδα*, μτφ. Μαρία Παπαηλιάδη, Εκδόσεις: Μεταίχμιο επιστήμες, Αθήνα, σελ. 75.

³⁷ Rhodes P.J. (2011), *Οι Ελληνικές Πόλεις-Κράτη, μια συλλογή πηγών*, ό.π., σελ. 173-174.

³⁸ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 65.

των φυλών του. Τέλος, έδωσε στους θήτες το δικαίωμα να εκλέγονται βουλευτές, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, κάνοντας έτσι το σώμα αυτό αντιπροσωπευτικό και στο επίπεδο των τελών και των τμημάτων. Μετά τον Κλεισθένη ενισχύθηκαν οι όροι και οι αρμοδιότητες της Βουλής από τους επόμενους.³⁹

Στη Βουλή μετείχαν πενήντα μέλη από κάθε φυλή, γι' αυτό προκύπτει η Βουλή των πεντακοσίων, τα οποία μέλη εκλέγονταν αρχικά με ένα σύστημα μικτό και στη συνέχεια μόνο δια κλήρου. Από τον 4^ο αιώνα και εξής διαθέτουμε πολλούς καταλόγους μελών. Σύμφωνα με την κατανομή των μελών ανά τους δήμους και τον κανονικό αριθμό των μελών από τους διάφορους δήμους, φαίνεται ότι ο κάθε δήμος λειτουργούσε ως εκλογική περιφέρεια.⁴⁰

Οι Πρυτάνεις και οι υποχρεώσεις τους

Τα τμήματά της, δηλαδή τα πενήντα μέλη από κάθε φυλή, εναλλάσσονταν στη διακυβέρνηση της πόλεως, δηλαδή ένα τμήμα για κάθε ένα δέκατο του έτους, την γνωστή πρυτανεία. Οι πολίτες που εκλέγονταν σε κάθε πρυτανεία, ονομάζονταν *πρυτάνεις*. Για κάποιες εργασίες της Βουλής δεν ήταν απαραίτητο να απασχοληθεί η ολομέλειά της, για το λόγο αυτό αναλάμβανε το τμήμα των πρυτάνεων, το οποίο ήταν πάντα σε ετοιμότητα. Πρυτάνεις ήταν οι πενήντα βουλευτές μιας φυλής, κατά το χρονικό διάστημα που αποτελούσαν μια διαρκή επιτροπή του σώματος για τις τρέχουσες υποθέσεις, καθώς και ολόκληρη η επιτροπή. Λόγω του ότι οι φυλές ήταν δέκα, το πολιτικό έτος, που ήταν και το ηλιακό έτος, χωριζόταν σε δέκα πρυτανείες. Έως το 433π.Χ. γινόταν δεκτό ότι το ηλιακό έτος είχε 366 ημέρες. Έτσι, το πολιτικό έτος των Αθηναίων παραχωρούσε από 37 ημέρες στις έξι πρώτες πρυτανείες και από 36 ημέρες στις υπόλοιπες τέσσερις. Επίσης, η σειρά με την οποία πρυτάνευαν οι φυλές οριζόταν με κλήρο, όχι από την αρχή του έτους, αλλά πριν από κάθε πρυτανεία. Για να βρίσκονται πάντα σε ετοιμότητα οι πρυτάνεις, συμβίωναν όλο το διάστημα της θητείας τους, δηλαδή εργάζονταν, έτρωγαν και κοιμόνταν σε ένα κτίριο, που λεγόταν Θόλος ή Σκιάς και ενωνόταν με το Βουλευτήριο. Οι πρυτάνεις έπαιρναν έναν οβολό επιπλέον του βουλευτικού μισθού.⁴¹ Η φυλή στην οποία ανήκαν οι πρυτάνεις, ονομαζόταν *πρυτανεύουσα* και ο συντονιστής των ενεργειών των πρυτάνεων *επιστάτης των*

³⁹ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 171-172.

⁴⁰ Rhodes P.J. (2011), *Οι Ελληνικές Πόλεις-Κράτη, μια συλλογή πηγών*, ό.π., σελ. 168.

⁴¹ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 176-177.

πρυτάνεων. Οι πρυτάνεις είχαν την αρμοδιότητα να κληρώνουν ένα από τα μέλη της επιτροπής ως επιστάτη των πρυτάνεων, κάθε δειλινό, για ένα ημερονύκτιο.⁴² Ο επιστάτης κρατούσε τα κλειδιά του δημοσίου θησαυρού, τη *μεγάλη σφραγίδα* της πόλης, όριζε το πρόγραμμα των λαϊκών συνεδριάσεων, δεχόταν τους πρέσβεις των άλλων πόλεων και είχε και άλλες πολλές αρμοδιότητες. Ο επιστάτης ήταν κάτι σαν τον σημερινό Πρωθυπουργό ή Πρόεδρο της Δημοκρατίας, είχε κυρίως συμβολική σημασία, αφού ασκούσε τα καθήκοντά του επί μια ημέρα μόνο, ύστερα από κλήρωση μεταξύ των πενήντα πρυτάνεων. Επίσης, για να αναδειχθεί κάποιος βουλευτής έπρεπε να έχει την ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη, να έχει συμπληρώσει το τριακοστό έτος της ηλικίας του και να έχει σωστή διαγωγή ως πολίτης, η οποία διαγωγή ελεγχόταν από την προηγούμενη Βουλή με τη λεγόμενη *δοκιμασία*. Τέλος, δεν μπορούσε να γίνει βουλευτής όποιος κατείχε το βουλευτικό αξίωμα επί δύο θητείες πριν.⁴³ Η σειρά της εναλλαγής γινόταν με κλήρο και όχι με τη σειρά, γιατί κάποιες πρυτανείες είχαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί το παράδειγμα της έκτης πρυτανείας, κατά τη διάρκεια της οποίας ρωτούσαν τη συνέλευση του λαού σχετικά με το αν έκρινε σκόπιμη την προσφυγή στη διαδικασία του οστρακισμού. Όσον αφορά την όγδοη πρυτανεία, ο λαός υποδείκνυε το πρόσωπο, γράφοντας το όνομά του πάνω σε κομμάτια από σπασμένα κεραμίδια, τα όστρακα, που επιθυμούσε την απομάκρυνσή του από την πόλη. Και την ένατη πρυτανεία, η οποία συνέπιπτε με το χρόνο της εξόφλησης των προς το κράτος οφειλών.⁴⁴

Παιδευτικός ρόλος της Βουλής

Το να συμμετέχουν οι πολίτες στη Βουλή των πεντακοσίων ήταν ιδιαίτερα σημαντικό για την πολιτική τους παιδεία, διότι μέλη από διαφορετικούς δήμους μάθαιναν να συνεργάζονται με τους κατοίκους των άλλων περιοχών της Αττικής. Αποκτούσαν, επίσης, γνώση και άποψη για πολλά ζητήματα που αφορούσαν τη διακυβέρνηση της πόλης, αλλά κατά κύριο λόγο μάθαιναν την προεργασία των δημοσίων υποθέσεων καθώς ετοίμαζαν τα προβουλεύματα. Ο εκάστοτε βουλευτής είχε μεγάλη ευθύνη την ημέρα της προεδρίας του και αν αυτή η προεδρία συνέπιπτε με ημέρα σύγκλησης της Εκκλησίας του Δήμου, ο απλός αυτός Αθηναίος πολίτης θα αναλάμβανε όλο το βάρος

⁴² Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 177.

⁴³ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 65.

⁴⁴ Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, μτφ: Παν. Δ. Δημάκης, 6^η, Εκδόσεις: Παπαδήμα, Αθήνα, σελ. 101.

της διεύθυνσης της συζήτησης και της τήρησης της τάξης σε αυτήν. Επίσης, λόγω του ότι οι συνεδριάσεις της Βουλής στο Βουλευτήριο ήταν δημόσιες, μπορούσε ο οποιοσδήποτε πολίτης να τις παρακολουθήσει, χωρίς βέβαια να μπορεί να πάρει μέρος στη συζήτηση, αποκομίζοντας απλά γνώση κι εμπειρία.⁴⁵

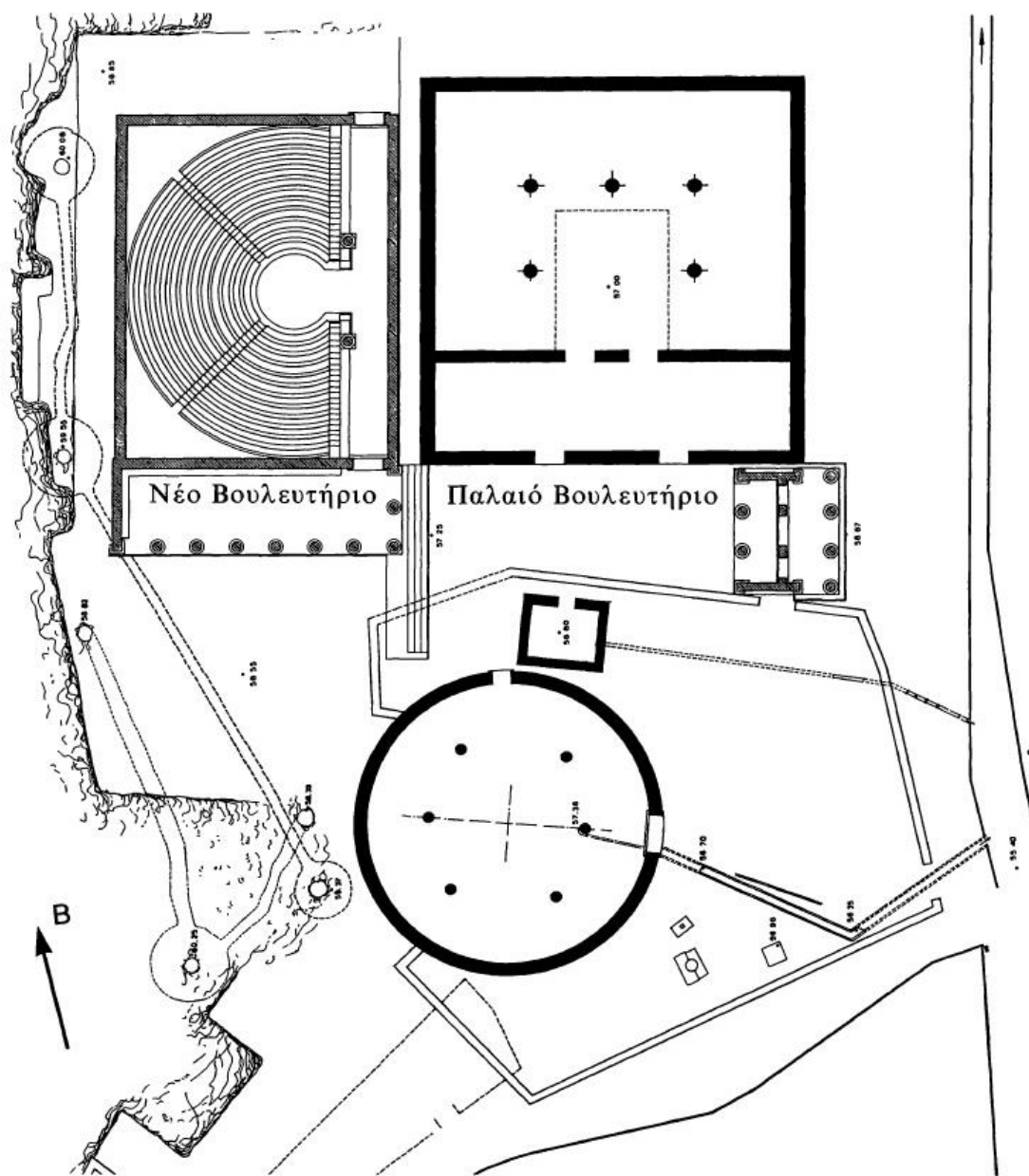
Τόπος

Η Βουλή συνεδρίαζε στο Βουλευτήριο, επρόκειτο για ειδικό οικοδόμημα, εκτός από κάποιες εξαιρέσεις, οι οποίες σχετίζονταν με τον ειδικό χαρακτήρα ορισμένων θεμάτων. Πιο συγκεκριμένα, μετά την τέλεση των Ελευσινίων Μυστηρίων, συνεδρίαζε στο Ελευσίνιο της πόλης για να ασχοληθεί με θέματα σχετικά με τα μυστήρια. Στο ναύσταθμο συνεδρίαζε για θέματα που αφορούσαν το ναυτικό εξοπλισμό. Επίσης, μετά την ήττα στη Χαιρώνεια, οι βουλευτές συνεδρίαζαν ένοπλοι στον Πειραιά. Τέλος, έχει αναφερθεί και συνεδρίαση της Βουλής στην Ακρόπολη.⁴⁶

---

⁴⁵ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 231-232.

⁴⁶ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 176.

Παλιό Βουλευτήριο, Νέο Βουλευτήριο, Θόλος ή Σκιάς(κατόψεις)⁴⁷

⁴⁷ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 227.

Ρόλος και Αρμοδιότητες της Βουλής

Η Βουλή είχε σπουδαίο ρόλο στη λειτουργία της Αθηναϊκής κοινωνίας. Πολύ βασικός ήταν ο ρόλος της στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και αυτό γιατί τα κράτη ή τα άτομα απευθύνονταν πρώτα στη Βουλή ή τους πρυτάνεις για τις οποιεσδήποτε διαμαρτυρίες ή προτάσεις. Στη συνέχεια, οι αποφάσεις που λαμβάνονταν παραπέμπονταν στην Εκκλησία του Δήμου. Κατά τη διαδικασία εφαρμογής των αποφάσεων της Εκκλησίας του Δήμου, είτε επρόκειτο για σημαντικά θέματα πολιτικής είτε για δευτερεύουσες διοικητικές διευθετήσεις, η Βουλή είχε έναν εποπτικό και συντονιστικό ρόλο. Στα τέλη του 5^{ου} αιώνα η Βουλή είχε αποκτήσει μια γενική ευθύνη για την εποπτεία της δημόσιας οικονομίας.⁴⁸ Είχε αναμιχθεί στα ιερά θησαυροφυλάκια, στην είσπραξη του φόρου και στην εποπτεία των οικονομικών αξιωματούχων, οι οποίοι έκαναν εισπράξεις και πληρωμές για λογαριασμό της πόλης. Με τον τρόπο αυτό η Βουλή ενημέρωνε την Εκκλησία του Δήμου για το αν υπήρχαν διαθέσιμα χρήματα για κάποιο συγκεκριμένο σκοπό ή πρόγραμμα. Κατά τον 4^ο αιώνα είχαν περιορισθεί κατά κάποιο τρόπο οι αρμοδιότητες της Βουλής σχετικά με τα οικονομικά, αλλά ο κύριος παράγοντας ήταν η εμφάνιση της Επιτροπής του Ταμείου Εορτών, προς τα τέλη της δεκαετίας του 350 και κατά τη δεκαετία του 340. Η Βουλή ήταν υπεύθυνη για την εξωτερική πολιτική της πόλης, για τις σχέσεις με άλλα κράτη, για τη σύναψη συμμαχίας ή ειρήνης. Κατά τον 5^ο αιώνα η Βουλή καθόριζε και το ποσό του φόρου που πλήρωναν οι σύμμαχοι και κατά τον 4^ο αιώνα είχε στο συνέδριο των συμμάχων την ευθύνη για το προβούλευμα. Επίσης, ήταν υπεύθυνη για τη στρατιωτική οργάνωση της πόλης. Σύμφωνα με μια ιδιαίτερη φράση του Αριστοτέλη, «η Βουλή μοιράζεται με τους άλλους άρχοντες το μεγαλύτερο μέρος των λειτουργιών τους».⁴⁹

Ωστόσο, οι δικαστικές εξουσίες της Βουλής των πεντακοσίων καλά κρατούσαν και κατά τον 4^ο αιώνα, καθώς όταν οι άρχοντες, για κάθε πρυτανεία, υπέβαλαν τους οικονομικούς τους λογαριασμούς σε μια επιτροπή βουλευτών, η Βουλή, στο τέλος του χρόνου, συμμετείχε στις ευθύνες των αρχόντων. Επίσης, σύμφωνα με επιγραφικές και φιλολογικές πηγές, φαίνεται να συμμετέχει σε οικονομικά θέματα, σε οικοδόμηση ναών, στην προσφορά των απαρχών στην Ελευσίνα, στους διορισμούς για θρησκευτικούς σκοπούς, στην τήρηση και δημοσίευση των δημόσιων αρχείων. Εκτός

⁴⁸ Sinclair R.K. (1997), *Δημοκρατία και Συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*, ό.π., σελ. 97-98.

⁴⁹ Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στην Κλασική Ελλάδα*, ό.π., σελ. 80-81.

από όσα προαναφέρθηκαν, η Βουλή ήλεγχε το ιππικό και είχε σημαντική ευθύνη για το ναυτικό και αυτό διότι οι Αθηναίοι έδιναν αρκετά μεγάλη σημασία στη ναυπήγηση νέων πλοίων για το ναυτικό. Μια Βουλή, λοιπόν, που αποτύγγανε σε αυτή την αρμοδιότητα δεν θα μπορούσε να πάρει στέφανο τιμής, όσο καλά κι αν έφερνε εις πέρας τα λοιπά καθήκοντά της. Έτσι, λοιπόν, φαίνεται πως η Βουλή κατείχε κρίσιμη θέση στη λειτουργία της Δημοκρατίας, εξαιτίας των δεσμών της με όλους τους άλλους φορείς και είχε ζωτική σημασία να υπάρχει μεγάλος αριθμός πολιτών πρόθυμων και ικανών να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις των μελών της.⁵⁰

Έλεγχος Αρχόντων

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί το αυστηρό σύστημα ελέγχου, στο οποίο υποβάλλονταν οι άρχοντες πριν αναλάβουν κάποιο αξίωμα, κατά τη διάρκεια της θητείας τους και στο τέλος αυτής. Ο προκαταρκτικός έλεγχος, λεγόταν αλλιώς δοκιμασία. Πρόκειται για όρο, ο οποίος λέγεται πως εισήχθη από τον Σόλωνα, ανήκε αρχικά στον Άρειο Πάγο, αλλά έπειτα πέρασε στη Βουλή. Κατά μια τρίτη φάση, επιτράπη άσκηση εφέσεως ενώπιον της Ηλιαίας. Οι στρατηγοί ήταν οι μόνοι από όλους τους Αθηναίους άρχοντες, οι οποίοι δεν υπόκεινταν στον έλεγχο της Βουλής, αλλά αποκλειστικά της Ηλιαίας.

Ο δεύτερος τύπος ελέγχου, δηλαδή εκείνος που γινόταν κατά τη διάρκεια της θητείας του άρχοντα, ο οποίος επίσης εισήχθη από το Σόλωνα, μετά από τις μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη πήρε τις ακόλουθες μορφές. Πρώτον, με την *εισαγγελία μη χρήσθαι τοις νόμοις* κάθε πολίτης μπορούσε να διώξει δικαστικά τον όποιον άρχοντα ενώπιον της Βουλής. Στην περίπτωση, κατά την οποία, η Βουλή δεχόταν την προσφυγή, ο άρχοντας παραπεμπόταν στο λαϊκό δικαστήριο. Δεύτερον, οι άρχοντες, κατά τη διάρκεια κάθε πρυτανείας, έπρεπε να λογοδοτούν στη Βουλή για τα οικονομικά της διαχείρισής τους. Η Βουλή, κατά τη διαδικασία αυτή, εξέλεγε δέκα λογιστές, έναν από κάθε φυλή και τους ανέθετε το έργο της εξέτασης της σχετικής λογοδοσίας. Αν αποδεικνυόταν ότι υπήρξαν ατασθαλίες, ο ελεγχόμενος άρχοντας παραπεμπόταν στο Ηλιαστικό δικαστήριο. Τρίτον, οι άρχοντες υπόκεινταν στην κρίση της λαϊκής συνέλευσης κατά τη διαδικασία της επιχειροτονίας, την οποία δεν μπορούσαν να αποφύγουν ούτε οι στρατηγοί. Οι άρχοντες, λοιπόν, όφειλαν να λογοδοτήσουν, κατά τη λήξη της θητείας τους και μέσα σε τριάντα ημέρες από αυτήν, για τα ποσά που είχαν διαχειρισθεί, καθώς

---

⁵⁰ Sinclair R.K. (1997), *Δημοκρατία και Συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*, ό.π., σελ. 85-87.

και για τα έργα που επετέλεσαν. Αν φαινόταν πως έχουν γίνει ατασθαλίες, ο ελεγχόμενος έπρεπε να καταβάλει το δεκαπλάσιο αυτού που παρακράτησε και να καλύψει όποια ζημιά είχε προκαλέσει. Αν πάλι δεν φαινόταν να έχει γίνει κάποια παρανομία, το δικαστήριο εξέδιδε απαλλακτική απόφαση.⁵¹

Χρόνος Συνεδριάσεων

Στη συνέχεια, αξίζει να σημειωθεί πως η Βουλή συνεδρίαζε καθημερινά. Ο Αριστοτέλης, όμως, στο έργο του Αθηναίων Πολιτεία, αναφέρει ότι η Βουλή δεν συνεδρίαζε κατά τις ημέρες αργίας και γνωρίζουμε ότι οι ημέρες αυτές ήταν πολλές στην Αθήνα. Ο εκάστοτε βουλευτής όφειλε να αφιερώνει τουλάχιστον τριάντα έξι ημέρες το χρόνο στην πόλη, ημέρες κατά τις οποίες η δική του φυλή ασκούσε την πρυτανεία. Επειδή, λοιπόν, οι συνεδριάσεις της Βουλής ήταν πολυάριθμες και συχνές, έπρεπε να μπορεί κανείς να είναι ελεύθερος από κάθε δραστηριότητα για ένα έτος.⁵²

Τελετουργικό

Κάθε φορά που οριζόταν μια νέα Βουλή ακολουθούσαν συγκεκριμένη τελετουργία. Στην αρχή γινόταν εναρκτήρια θυσία και τα θύματα προσφέρονταν στο Βουλαίο Δία και τη Βουλαία Αθηνά. Στη συνέχεια, οι βουλευτές έδιναν τον όρκο, ενώπιον του λαού. Οι θεατές όμως δεν μπορούσαν να λάβουν το λόγο. Συνεχιζόταν η διαδικασία, με τους βουλευτές να συζητούν θέματα, όπως προμήθειες σε σιτηρά, η άμυνα της πόλης, υποβάλλονταν μηνύσεις για κληρονομικά θέματα.⁵³

Τέλος, επρόκειτο για ένα σημαντικό σώμα, με σπουδαίες αρμοδιότητες. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 4^{ου} αιώνα άρχισε να χάνει σταδιακά τα προνόμιά της σε δικαστικά ζητήματα, όμως κατά τον 5^ο και αρχές του 4^{ου} αιώνα ήταν ίσως το σημαντικότερο όργανο της πόλης και της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, το οποίο όλοι όφειλαν να σέβονται και να τηρούν τα ψηφίσματά του.

---

⁵¹ Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 108-110.

⁵² Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στην Κλασική Ελλάδα*, ό.π., σελ. 76.

⁵³ Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στην Κλασική Ελλάδα*, ό.π., σελ. 77.

Εκκλησία του Δήμου

Η Εκκλησία του Δήμου ή λαϊκή συνέλευση εθεωρείτο το πιο ισχυρό πολιτειακό όργανο στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα και σε αυτή συγκεντρώνονταν όλοι οι ενήλικες άνδρες πολίτες. Η Ηλιαία και η Εκκλησία του Δήμου υπήρξαν τα δημοκρατικότερα όργανα της Αθηναϊκής πολιτείας.⁵⁴

Χρόνος Συνεδρίασης

Η κάθε πρυτανεία είχε δικαίωμα κατά τη διάρκεια της θητείας της, να συγκαλέσει μια μόνο φορά την Εκκλησία του Δήμου, δηλαδή η Εκκλησία συγκαλούνταν δέκα φορές το χρόνο. Με την πάροδο όμως του χρόνου επεκτείνονταν και οι εξουσίες της και έτσι τύχαινε να γίνονται και σαράντα σύνοδοι το χρόνο. Φαίνεται, λοιπόν, πως καθώς ο καιρός περνούσε η κάθε πρυτανεία συνεδρίαζε τέσσερις φορές. Εκτός δηλαδή από την αρχική συνεδρία, η οποία ονομάστηκε κύρια εκκλησία, υπήρχαν και άλλες τρεις συμπληρωματικές συνεδριάσεις, οι οποίες ονομάστηκαν νόμιμες.⁵⁵ Όσον αφορά την ημερομηνία των συνελεύσεων, υπήρχαν δύο σταθερές ημερομηνίες, καθώς στην Αθήνα υπήρχαν αρκετές αργίες, κατά τις οποίες δεν επιτρεπόταν η διεξαγωγή συνελεύσεων.⁵⁶ Η πρώτη ήταν την 11^η του μήνα Εκατομβαιώνα, με τον οποίο άνοιγε το πολιτικό έτος, και η δεύτερη ήταν την 21^η του Ελαφηβολιώνα, δηλαδή αμέσως μετά τις μεγάλες γιορτές του Διονύσου. Εκτός από τις προαναφερθείσες σταθερές συνελεύσεις, οι υπόλοιπες καθορίζονταν με ιδιαίτερη απόφαση.⁵⁷ Οι συνελεύσεις είχαν συνήθως συγκεκριμένη ημερήσια διάταξη.⁵⁸

Τόπος Συνέλευσης

Ο τόπος στον οποίο κανονικά συνεδρίαζε η Εκκλησία του Δήμου ήταν αρχικά η Αγορά, δηλαδή ο δημόσιος χώρος, στον οποίο κατά την Ομηρική εποχή βρισκόταν ο ιερός περίβολος και ο οποίος διατήρησε σε μερικές πόλεις το όνομα *Ιερή Αγορά*. Κατά τον 5^ο αιώνα στην Αγορά συγκεντρώνονταν οι έμποροι, για να πωλούν τα εμπορεύματά τους, οπότε ο χώρος ήταν ακατάλληλος για συνεδριάσεις. Έτσι, καταλληλότερος

⁵⁴ Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 111.

⁵⁵ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 168.

⁵⁶ Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στην Κλασική Ελλάδα*, ό.π., σελ. 54.

⁵⁷ Hansen M. H. (1983), *The Athenian Ecclesia, a Collection of Articles 1976-83*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen, σελ. 49-50.

⁵⁸ Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 113-114.

χώρος για συνεδριάσεις κρίθηκε η Πνύκα, εκτός βέβαια από ορισμένες εξαιρέσεις. Εξαίρεση αποτελούσε το θέατρο του Διονύσου, στο οποίο γινόταν η συνεδρίαση μετά τα Μεγάλα Διονύσια, όπου συζητούσαν σχετικά με τα Διονύσια θέματα. Επίσης, στο θέατρο αυτό συνερχόταν και το φθινόπωρο η Εκκλησία, για να παραστεί στην τελετή κατά την οποία οι έφηβοι, οι οποίοι άρχιζαν το δεύτερο έτος της εκπαίδευσής τους έκαναν παρέλαση και παραλάμβαναν τα όπλα τους. Σε άλλη περίπτωση, συνεδρίαζε στο θέατρο Πειραιά, όπου συζητούσαν ναυτικές υποθέσεις.⁵⁹ Στο λόφο της Πνύκας είχε διαμορφωθεί ένα επίμηκες ημικύκλιο, το οποίο είχε βάθος 70 μέτρα, διάμετρο 120 μέτρα και έκλινε ελαφρά από την περιφέρεια, την οποία σχημάτιζε ένας δυνατός τοίχος υποστήριξης, προς το κέντρο. Υπήρχε μια εξέδρα σκαλισμένη στο βράχο, η οποία περιστοιχιζόταν από κιγκλιδώματα και αποτελούσε το βήμα, το οποίο στήριζε ένα βωμό του Αγοραίου Διός. Από εκεί μιλούσαν οι ρήτορες προς το κοινό, το οποίο καθόταν στις κερκίδες. Επίσης, εκεί κάθονταν τα μέλη του προεδρείου και ο πρόεδρος της συνέλευσης.⁶⁰

Όσον αφορά την χωρητικότητα της Πνύκας, στα 6.000 τετραγωνικά μέτρα χωρούσαν 25.000 όρθιοι και σε θρανία έβρισκαν θέση άλλοι 18.000.⁶¹

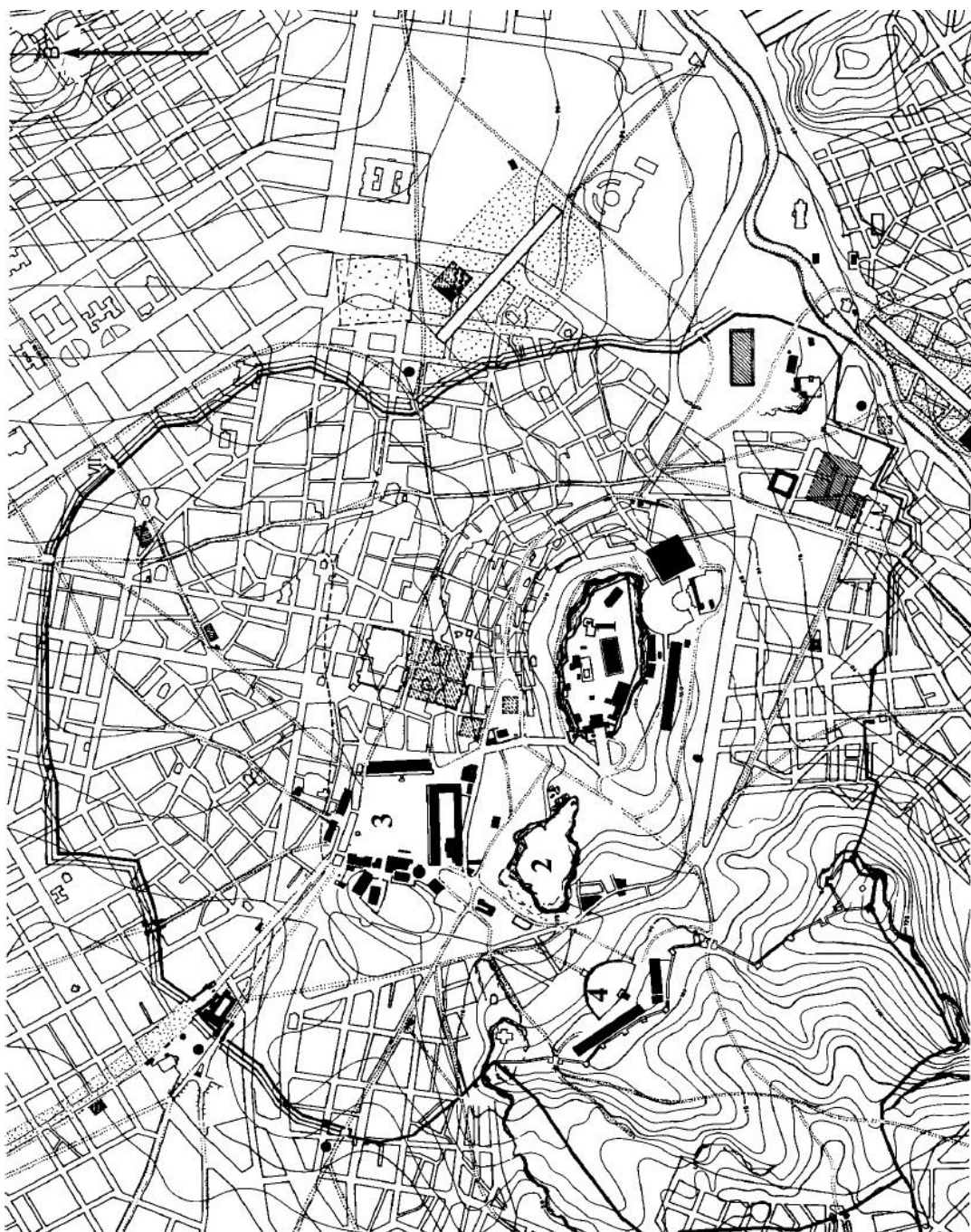
---

⁵⁹ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 170.

⁶⁰ Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στη Κλασική Ελλάδα*, ό.π., σελ. 56.

⁶¹ Hansen M. H. (1983), *The Athenian Ecclesia, a Collection of Articles 1976-83*, ό.π., σελ. 3-12, 25-26.

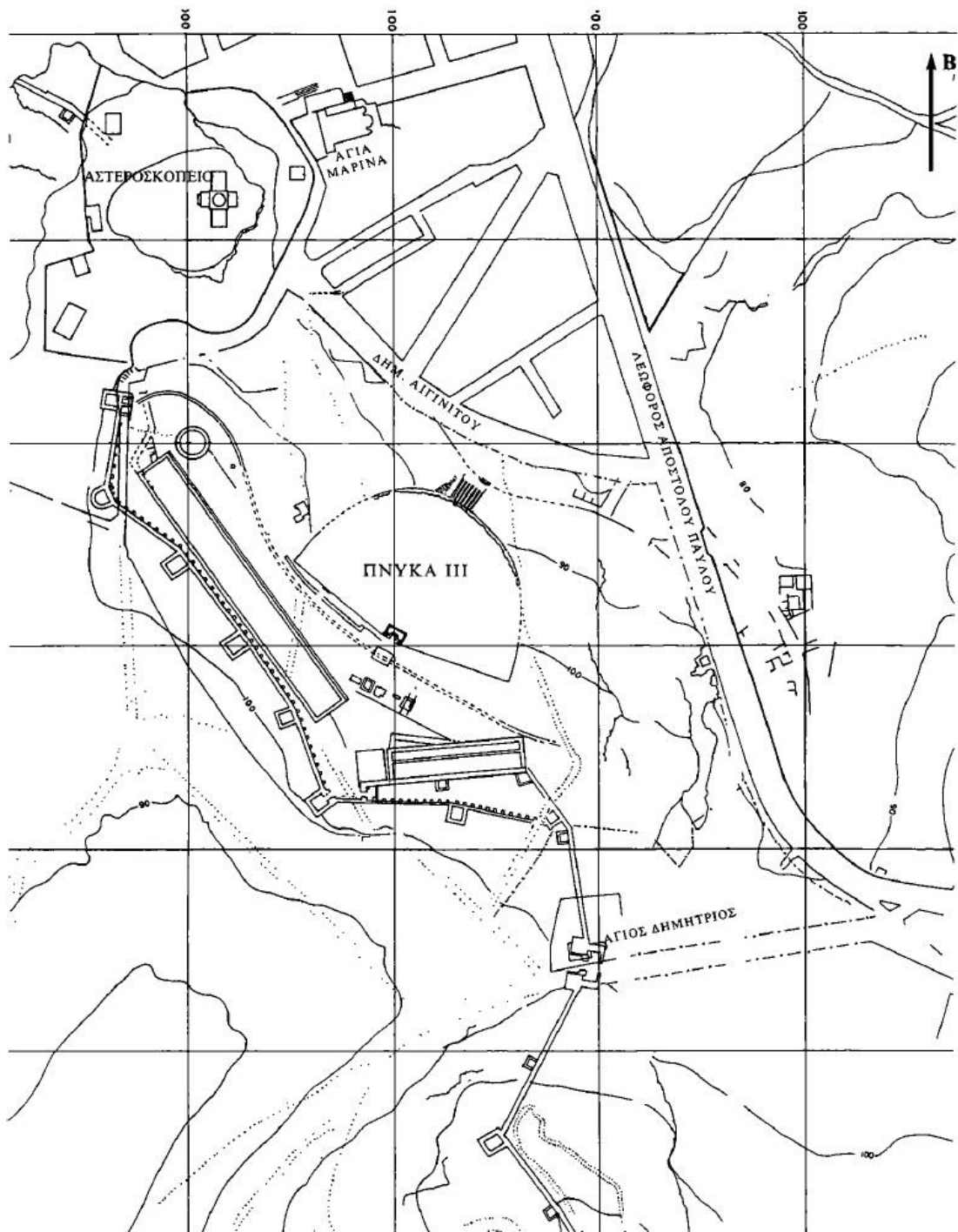

1 Ακρόπολη, 2 Άρειος Πάγος, 3 Αγορά, 4 Πνύκα. Και άλλα αρχαία κτίσματα, μαύρα ή σκιασμένα, σε σχέση με τον σημερινό οδικό και οικοδομικό ιστό.⁶²

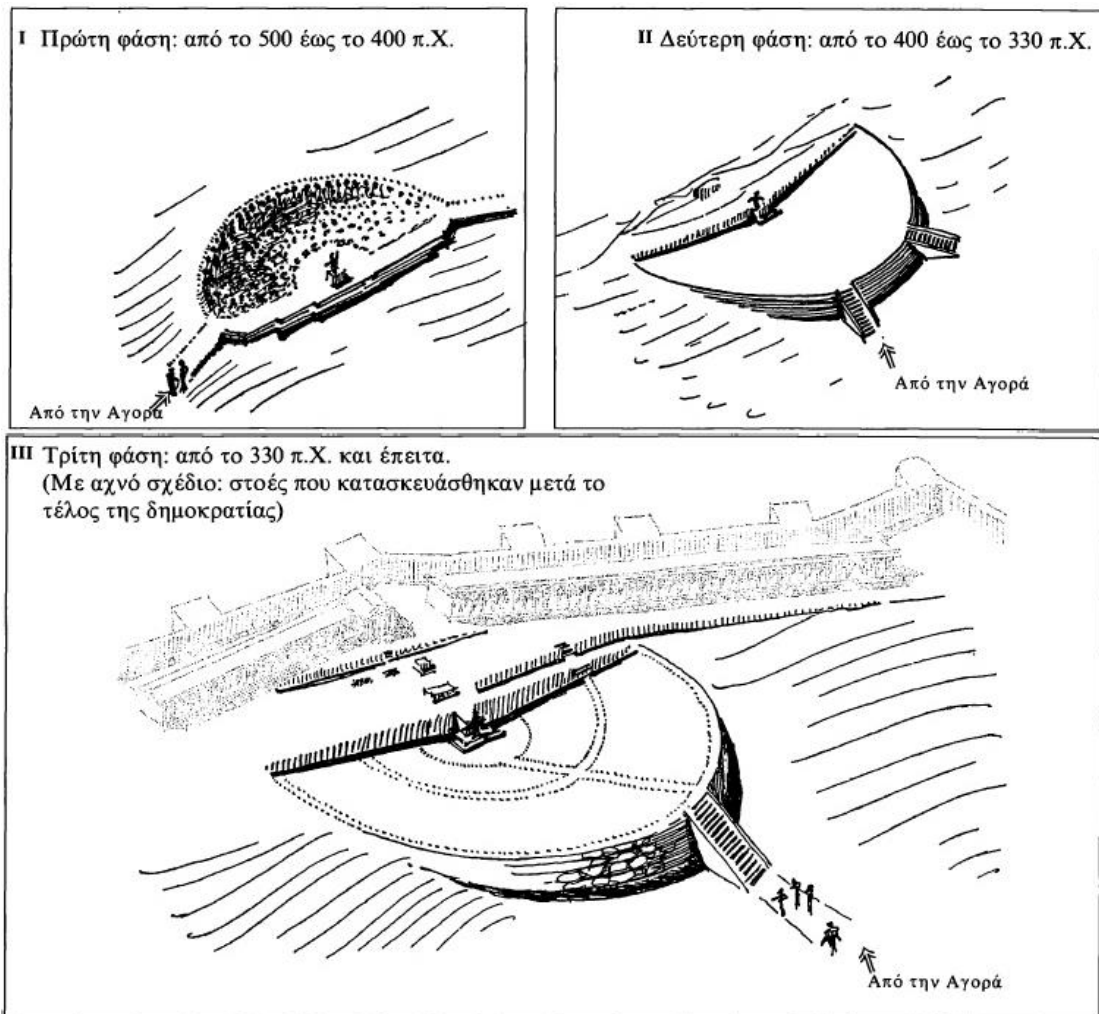
---

⁶² Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 215.

Η Πνύκα ΙΙΙ και ο σημερινός περιβάλλοντας χώρος.⁶³

⁶³ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 218.

Οι τρεις φάσεις της Πνύκας.⁶⁴

Προεδρία

Κατά τον 5^ο αιώνα πρόεδρος της Εκκλησίας του Δήμου ήταν ο Επιστάτης των Πρυτάνεων. Δηλαδή ήταν πρόεδρος των πενήντα βουλευτών, οι οποίοι για ένα δέκατο του έτους αποτελούσαν το διαρκές τμήμα της Βουλής. Έτσι, ο πρόεδρος κληρωνόταν κάθε μέρα και τον βοηθούσαν για την ημέρα που προήδρευε ένας γραμματέας και ένας κήρυκας. Κατά τον 4^ο αιώνα όμως το δικαίωμα προεδρίας είχε ο Επιστάτης των εννέα προέδρων, δηλαδή των ατόμων που είχαν κληρωθεί για να επανδρώσουν το Προεδρείο της Βουλής και προέρχονταν από τις φυλές, οι οποίες δεν ασκούσαν τότε την πρυτανεία.

⁶⁴ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 219.

Έτσι, λοιπόν, μετά από πρόσκληση του προεδρεύοντος ο κήρυκας διάβαζε την ημερήσια διάταξη, η οποία από τον 5^ο αιώνα και μετά έπρεπε να έχει εγκριθεί από τη Βουλή. Βέβαια κατά τον 4^ο αιώνα αυτή η διάταξη παραβιαζόταν, ως συνέπεια της εκδημοκρατικοποίησης. Επίσης, ο πρόεδρος μπορούσε να ζητά να γίνει ψηφοφορία για να αποφασισθεί αν θα διεξαγόταν συζήτηση για το εκδικαζόμενο θέμα ή αν θα προχωρούσαν σε ψηφοφορία για την έκδοση απόφασης.⁶⁵

Αρμοδιότητες

Οι αρμοδιότητες της Εκκλησίας του Δήμου αποτελούσαν σπουδαίο κομμάτι της πορείας της στην ιστορία της Αρχαίας Αθήνας, αξίζει, λοιπόν, να εξεταστούν διεξοδικά.

Κατ' αρχάς, σύμφωνα με τις πηγές οι εξουσίες της λαϊκής συνέλευσης ήταν οι εξής:

1. Εξωτερική πολιτική. Δηλαδή η Εκκλησία του Δήμου αποφάσιζε για θέματα πολέμου ή ειρήνης, διορίζει πρεσβευτές, δεχόταν τους πρεσβευτές των άλλων πολιτειών, κύρωνε τις υπογραφόμενες συμβάσεις μεταξύ της Αθήνας και των άλλων πόλεων και εις περίπτωση πολέμου καθόριζε ποιες τάξεις πολιτών θα έπρεπε να λάβουν όπλα και να μπουν σε μάχη.
2. Έλεγχος της Εκτελεστικής εξουσίας. Δηλαδή η συνέλευση του λαού είχε το δικαίωμα να διορίζει άρχοντες και στρατηγούς. Είχε, λοιπόν, και το δικαίωμα να ελέγχει τα έργα των εν ενεργεία αρχόντων, εννιά φορές το χρόνο.
3. Δικαστική εξουσία. Ο λαός ήταν ο βασικός φορέας της εξουσίας αυτής στην Αθήνα, όμως ανέθετε την άσκησή της σε επιμέρους δικαστήρια. Βέβαια, τύχαινε, κάποιος, που ήθελε να κάνει δημόσια καταγγελία κατά ενός συμπολίτη του, να ζητάει τη γνώμη του συνεδριάζοντος λαού. Κατά την περίπτωση αυτή η Εκκλησία συζητούσε για το θέμα και ψήφισε υπέρ, *καταχειροτονία*. Αν οι θεσμοθέτες ενέκριναν, προωθούσαν την *προβολή* και τα σχετικά αποδεικτικά στο δικαστήριο, το οποίο συμμορφωνόταν με τη γνώμη του λαού. Υπήρχαν βέβαια και περιπτώσεις κατά τις οποίες η Εκκλησία εξέδιδε δικές της αποφάσεις και όριζε η ίδια την ποινή, όπως σε περιπτώσεις μοιχείας και σε άλλα εγκλήματα.

---

⁶⁵ Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 115.

4. Νομοθετική εξουσία. Το δικαίωμα έκδοσης κανόνων δεσμευτικών της συμπεριφοράς των πολιτών βάσει νόμων ή ψηφισμάτων ανήκε στην Εκκλησία. Η νομοθετική διαδικασία όμως ξεκινά είτε με ένα προβούλευμα της Βουλής είτε με πρόταση ενός πολίτη. Έτσι, ο οποιοσδήποτε πολίτης μπορεί να απευθυνθεί στη Βουλή, η οποία ήταν υποχρεωμένη να συντάξει ένα προβούλευμα για την Εκκλησία του Δήμου. Αν όμως απευθυνθεί στην Εκκλησία τότε αυτή στέλνει την πρόταση στη Βουλή και την καλεί να συντάξει προβούλευμα.⁶⁶ Για τους Έλληνες, οι νόμοι αποτελούσαν κάτι ανώτερο και ιερό, καθώς αποτελούσε τη θέληση των θεών, της οποίας εκφραστής ήταν ο νομοθέτης. Έτσι, οι νόμοι θεωρούνταν αμετάβλητοι και ήταν πολύ δύσκολο να αποδεχτούν οι Αθηναίοι νέους νόμους. Το μόνο που δέχονταν ήταν να καλυφθούν νομοθετικά κενά παλαιότερων νόμων.⁶⁷

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούν αναλυτικά οι αρμοδιότητες της κύριας και των τριών νομίμων συνελεύσεων.

Όσον αφορά την κύρια συνέλευση κάθε πρυτανείας, επειδή υπήρξε για πολύ καιρό μία, είχε πολλές αρμοδιότητες, όπως ότι προέβαινε στην επιχειροτομία ή έγκριση της διαχείρισης των αρχόντων, συζητούσε για την τροφοδοσία και την άμυνα της χώρας, δεχόταν τις καταγγελίες για εσχάτη προδοσία, δηλαδή *εισαγγελία*, άκουγε την ανάγνωση καταστάσεων των δημευμένων πραγμάτων και των ενστάσεων για τις κληρονομίες που αμφισβητούνταν. Επίσης, στην έκτη πρυτανεία αποφάσιζαν κατά πόσο υπήρχε λόγος να εφαρμοστεί ο νόμος του οστρακισμού και να υποστηριχθούν ηθικά οι κατηγορίες για συκοφαντία ή για παράβαση υποχρεώσεων απέναντι στο λαό.

Όσον αφορά τις τρεις νόμιμες συνελεύσεις, φαίνεται πως είχαν πιο συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Η μια ήταν αφιερωμένη στις ικεσίες των πολιτών, αναλόγως ο κάθε πολίτης ζητούσε κάτι σχετικό με δικαστική απόφαση, ποινή. Οι άλλες δύο συνελεύσεις αναλάμβαναν τις υπόλοιπες υποθέσεις, δηλαδή, σε κάθε συνέλευση ρύθμιζαν τρεις υποθέσεις θρησκευτικού χαρακτήρα, τρεις υποθέσεις διεθνών προβλημάτων, τις οποίες παρουσίαζαν οι κήρυκες ή οι πρέσβεις και άλλες τρεις κοινές-διοικητικές υποθέσεις.⁶⁸

⁶⁶ Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 242.

⁶⁷ Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 116-119.

⁶⁸ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 168-169.

Στάση Εκκλησίας του Δήμου

Σημαντικό σημείο αποτελεί ο σεβασμός της Εκκλησίας του Δήμου προς τους κείμενους νόμους, καθώς κατά την ενδέκατη ημέρα της πρώτης πρυτανείας διακηρυσσόταν ο σεβασμός. Έκαναν, επίσης, ψηφοφορία για το αν θα ήταν σκόπιμο να εισαγάγουν τροποποιήσεις στο ισχύον δικαίκο σύστημα. Αναφερόταν και σε ποια σημεία θα τροποποιηθούν οι κείμενοι νόμοι. Αν η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στη συνέλευση του λαού ήταν υπέρ της παραδοχής νέων προτάσεων, επιτρεπόταν να προτείνουν και οι ίδιοι οι πολίτες νέες διατάξεις σχετικές με το νόμο που χρειάζεται μεταρρύθμιση. Για οποιαδήποτε, εν τέλει, απόφαση έπαιρναν, ακολουθούσαν την εξής διαδικασία: τοιχοκολλούσαν το κείμενο με την πρόταση, την οποία αποφάσιζαν, μπροστά από το σπίτι του επώνυμου άρχοντα. Αν το συγκεκριμένο κείμενο ήταν αντίθετο με τις διατάξεις του παρελθόντος, έπρεπε να τοιχοκολληθούν και αντίγραφα των διατάξεων που προαναφέρθηκαν, αυτές θα καταργούνταν. Τέλος, πριν καταργηθούν οι παλιές διατάξεις, οριζόταν μια πενταμελής επιτροπή, η οποία αναλάμβανε να υπερασπιστεί τους παλιούς νόμους μπροστά σε πολυάριθμο συμβούλιο, το οποίο χαρακτηριζόταν ως συμβούλιο των νομοθετών.

Στην Αθήνα η εισαγωγή νέων νόμων συνοδευόταν από προφυλάξεις και εγγυήσεις, επειδή ο κάθε πολίτης είχε δικαίωμα να ασκεί ένα είδος δημόσιας αγωγής, η οποία χαρακτηριζόταν ως γραφή παρανόμων, κατά οποιουδήποτε είχε, κατά τη γνώμη του, πετύχει την ψήφιση νέου νόμου χωρίς να έχουν τηρηθεί με ακρίβεια οι προβλεπόμενες διατυπώσεις. Κατά κύριο λόγο η γραφή παρανόμων είχε σκοπό να προστατεύει το νομοθετικό σύστημα από άσκοπες μεταβολές. Παρόμοιο ρόλο είχε και η γραφή «νόμον μή έπιτήδειον θεΐναι», η οποία προστάτευε το νομοθετικό οικοδόμημα της πόλης από νεωτεριστικές μεταρρυθμίσεις και μεταρρυθμίσεις αντίθετες προς το συμφέρον του λαού.⁶⁹

Δικαίωμα συμμετοχής

Το θεμέλιο της Αθηναϊκής Δημοκρατίας ήταν η κυριαρχία του δήμου. Έτσι, στην Αρχαία Αθήνα φαίνεται πως ο λόγος του λαού ήταν αρκετά ισχυρός, καθώς είχε δικαίωμα να εκφράζει τη γνώμη του στην Εκκλησία του Δήμου.

---

⁶⁹ Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, ό.π., σελ.119-121.

Πιο συγκεκριμένα, για να συμμετάσχει κάποιος στην Εκκλησία του Δήμου έπρεπε να είναι άνδρας Αθηναίος πολίτης. Μέχρι τα μέσα του 5^{ου} αιώνα, Αθηναίος πολίτης θεωρούνταν όποιος είχε πατέρα Αθηναίο. Όμως το 451/50, με νόμο του Περικλή, φαίνεται πως για να θεωρείται κάποιος Αθηναίος πολίτης έπρεπε και ο πατέρας του και η μητέρα του να είναι Αθηναίοι. Εξαιτίας αυτού του νόμου, τα παιδιά από ξένη μητέρα θεωρούνταν νόθα. Το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη μπορούσε να αποκτηθεί ή να χαθεί σε ειδικές περιπτώσεις. Το δικαίωμα αυτό παραχωρούνταν με ψήφισμα του λαού για εξαιρετικές υπηρεσίες, αλλά αφαιρούνταν με την ατιμία, με πολιτική καθαίρεση είτε προσωρινή είτε οριστική.

Δεύτερη προϋπόθεση για να συμμετάσχει κάποιος στην συνέλευση του λαού, είναι να είναι ενήλικος. Η ενηλικίωση γινόταν στα 18, με την εγγραφή στους καταλόγους του Δήμου. Πριν την ηλικία των 20 όμως δεν εμφανιζόταν κανείς στη συνέλευση, γιατί έπρεπε υποχρεωτικά να υπηρετήσει για δύο χρόνια στο στρατό.⁷⁰

Υπήρχε ο λεγόμενος *εκκλησιαστικός πίνακας*, στον οποίο αναγράφονταν τα ονόματα των Αθηναίων πολιτών. Σε αυτόν τον πίνακα αναγράφονταν και ονόματα μετοίκων και γενικά δεν ήταν τόσο έγκυρος κι αν γινόταν τακτικά έλεγχος. Είχε πει ο Αριστοφάνης ότι η Εκκλησία σπάνια ήταν από «καθαρό» αλεύρι χωρίς ανάμειξη πίτουρου.⁷¹

Οι πολίτες, λοιπόν, οι οποίοι παρευρίσκονταν στην Πνύκα κατά τη διάρκεια ψηφοφορίας για κάποιο θέμα, ψήφισαν με ανάταση των χεριών.⁷²

Πέρα από το δικαίωμα ψήφου, οι Αθηναίοι πολίτες είχαν και την υποχρέωση να παρίστανται στην Εκκλησία του Δήμου. Βέβαια μόνο ένα τμήμα των πολιτών παρευρίσκονταν στις συνελεύσεις. Έπρεπε για να ψηφισθεί μια απόφαση να είναι παρόντες 6.000 πολίτες, πράγμα που επιτυγχανόταν σπάνια. Πέρα, δηλαδή, από τους ανθρώπους που ενδιαφέρονταν άμεσα για μια συζήτηση και παρευρίσκονταν, όλοι οι άλλοι πολίτες απουσίαζαν. Ιδιαίτερα όσοι ζούσαν και εργάζονταν στην ύπαιθρο θεωρούσαν χάσιμο χρόνου μια μέρα στην Πνύκα, εκτός κι αν τους αφορούσε κάποια απόφαση, για την οποία και πήγαιναν. Σε καιρό πολέμου, οι ενήλικοι άνδρες βρίσκονταν μακριά από την Αθήνα ως ιππείς, οπλίτες και κωπηλάτες, και ούτε αυτοί μπορούσαν να παρευρεθούν στην συνέλευση. Επίσης, οι υλοτόμοι των Αχαρνών

---

⁷⁰ Hansen M. H. (1983), *The Athenian Ecclesia, a Collection of Articles 1976-83*, ό.π., σελ. 1-3.

⁷¹ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 166.

⁷² Rhodes P. J. (2004), *Athenian Democracy*, Oxford University Press, σελ. 56.

έμεναν στο δάσος της Πάρνηθας, οι μικροί έμποροι των κωμοπόλεων και οι κάτοικοι των παραλιών, οι οποίοι δεν άφηναν το ψάρεμα για δύο τουλάχιστον ημέρες, ήταν μερικοί από όσους δεν παρευρίσκονταν στην Εκκλησία του Δήμου. Όσον αφορά τις πλούσιες τάξεις των ιππέων, δεν τους ενδιέφερε να ενοχλούνται και να ταλαιπωρούνται με συνεδριάσεις. Γενικά, στην Πνύκα σπάνια έβλεπε κανείς περισσότερους από 2.000 ή 3.000 πολίτες.⁷³

Εκτός από τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, ένας πολίτης είχε να κερδίσει πολλά πράγματα από τη συμμετοχή του στην Εκκλησία του Δήμου. Αρχικά, ενημερωνόταν για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η πόλη και τι επιλογές είχε. Άκουγε τα επιχειρήματα των δημοσίων ανδρών, οι οποίοι ανέβαιναν στο βήμα και υποστήριζαν την άποψή τους. Αποκτούσε, έστω με την ακρόαση, ένας απλός Αθηναίος πολίτης πολιτική αντίληψη. Ο Α. Croiset είχε αναφέρει πως «ο Αθηναίος που άκουσε επί είκοσι χρόνια έναν Περικλή ή έναν Δημοσθένη να εκθέτει την πολιτική του, να θυμίζει τα ουσιαστικά συμφέροντα της πόλης, να αναλύει κάθε ιδιαίτερο ζήτημα συνδέοντας το με τις μεγάλες παραδόσεις της εθνικής πολιτικής» δεν μπορεί να θεωρηθεί αμύητος.

Πηγή μόρφωσης αποτελούσε μια ακρόαση υψηλού ύφους στην Εκκλησία του Δήμου. Οι ρήτορες μιλούσαν λιτά και κατανοητά για να αντιλαμβάνεται και ο απλός λαός. Ο λόγος τους αποτελούσε ηθικό κήρυγμα για την αρετή, το σεβασμό στον νόμο ή την αγάπη για την πατρίδα.

Στην Εκκλησία του Δήμου εκτός από τους ρήτορες, δικαίωμα να πάρουν το λόγο είχαν και οι απλοί πολίτες. Αυτό ονομάζεται δικαίωμα της ισηγορίας. Η διαδικασία αυτή απαιτούσε θάρρος, γι' αυτό και τις περισσότερες φορές στη συνέλευση γινόταν συζήτηση μεταξύ επιφανών Αθηναίων πολιτών.⁷⁴

Τον 4^ο αιώνα η πόλη θεσμοθέτησε τον *εκκλησιαστικό μισθό* για να αντιμετωπίσει το όλο και μεγαλύτερο πρόβλημα των απουσιών. Έτσι, είναι πιθανόν φτωχοί και άποροι να αποτελούσαν την πλειονότητα των πολιτών που παρευρίσκονταν. Βέβαια ο εκκλησιαστικός μισθός δεν έφτανε για να ζήσει αυτός που τον λάμβανε.⁷⁵

---

⁷³ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 166-167.

⁷⁴ Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, ό.π., σελ. 228-229.

⁷⁵ Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στην Κλασική Ελλάδα*, ό.π., σελ. 54-55.

Τελετουργικό

Όλη η διαδικασία της συνέλευσης αποτελούσε έργο θείας πρόνοιας. Για το λόγο αυτό πριν ξεκινήσει κάθε συζήτηση γινόταν μια θρησκευτική τελετή, κατά την οποία, οι εξαγνιστές, οι περιστίαρχοι, θυσίαζαν χοίρους πάνω στο βωμό και με το αίμα των θυμάτων διέγραφαν τον ιερό κύκλο γύρω από τους παρισταμένους. Στη συνέχεια, διαβάζονταν από το γραμματέα και απαγγέλλονταν από τον κήρυκα οι κατάρες που θα έπλητταν όποιον δοκίμαζε να απατήσει το λαό. Ακολουθούσε η εντολή του προέδρου προς τον κήρυκα να διαβάσει το προβούλευμα, δηλαδή την έκθεση της Βουλής για το σχέδιο ψηφίσματος. Αφού διαβαστεί το προβούλευμα, ο πρόεδρος προχωρεί στην προχειροτονία, δηλαδή βάζει τους πολίτες να ψηφίσουν με ανάταση του χεριού. Όταν ο κήρυκας φώναζε «ποιος ζητά το λόγο;», φαίνεται πως οι μεγαλύτερης ηλικίας πολίτες έπαιρναν το λόγο πρώτοι, οι νεότεροι σεβόμενοι τους μεγαλύτερους μιλούσαν μετά. Έπειτα, ο πολίτης ο οποίος ανέβαινε στο βήμα για να μιλήσει, έβαζε στο κεφάλι του ένα στεφάνι από μύρτα, για να είναι έτσι ο λόγος του απαραβίαστος και ιερός.⁷⁶

Έχει ήδη αναφερθεί ότι η συνέλευση του λαού βρίσκεται υπό το βλέμμα των Θεών. Έτσι, μπορούσε να διακοπεί η οποιαδήποτε συζήτηση, αν σε κάποιο φαινόμενο όπως καταιγίδα, σεισμός, έκλειψη παρατηρούνταν ένα σημείο του Δία, η λεγόμενη Διοσημία.

---

⁷⁶ Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, ό.π., σελ. 171-173.

Επίλογος

Με την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης, ολοκληρώθηκε ένα όμορφο ταξίδι μελέτης ενός παπύρου, αυτού της Αθηναίων Πολιτείας του Αριστοτέλη, γεμάτο εξερεύνηση και γνώση. Κατά τη διάρκεια, λοιπόν, αυτού του ταξιδιού, στην οποία συνταξιδιώτης και αρωγός στάθηκε ο καθηγητής μου κύριος Ευσταθίου Αθανάσιος, αναλύθηκε ένα απόσπασμα 50 στίχων του Γ' τόμου, της Αθηναίων Πολιτείας, από τον πάπυρο P131 του Λονδίνου. Αρχικά η ανάλυση έγινε γράμμα-γράμμα και στη συνέχεια φάνηκαν και οι λέξεις. Η συνέχεια κρίθηκε πιο εύκολη, καθώς ολόκληρες φράσεις έκαναν την εμφάνισή τους. Ακολούθησε η κεφαλαιογράμματη και μικρογράμματη μεταγραφή του αποσπάσματος. Παρατέθηκε η πλήρης έκδοση του κειμένου, καθώς και η μετάφρασή του. Έπειτα, λόγω του ότι στο απόσπασμα παρατηρήθηκαν έννοιες όπως Αθηναϊκή Δημοκρατία, Βουλή και Εκκλησία του Δήμου κρίθηκε απαραίτητο να γίνει διεξοδική ανάλυση των όρων, όπως εμφανίστηκαν κατά την αρχαιότητα και πως εξελίχθηκαν.

Αξίζει για ακόμα μια φορά να υπογραμμιστεί το σπουδαίο έργο, το οποίο έφερε στα χέρια μας ο Φρειδερίκος Κέννον, το οποίο μας διδάσκει τις αρχές της πόλης των Αθηνών του 4^{ου} και 5^{ου} π.Χ. αιώνα και αναμφίβολα αποτελεί πηγή έμπνευσης και παράδειγμα προς μίμηση για εμάς ακόμα και κατά το 21^ο μ.Χ. αιώνα.

Βιβλιογραφία

- Anagnostopoulos G. (2009), *A Companion to Aristotle*, Blackwell Companions to Philosophy, Wiley-Blackwell, United Kingdom.
- Biscardi A. (2005), *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, μτφ: Παν. Δ. Δημάκης, 6^η, Εκδόσεις: Παπαδήμα, Αθήνα.
- David M. - Van Groningen A. B. – Pestman W. P. (1994), *The new papyrological primer*, by P.W. Pestman, 2^η, E.J. Brill, Leiden.
- Glotz G. (1994), *Η Ελληνική «Πόλις»*, μτφ: Αγνή Σακελλαρίου, Δ' Έκδοση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
- Hansen M. H. (1983), *The Athenian Ecclesia, a Collection of Articles 1976-83*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen.
- Kenyon G. Fr. (1920), *Aristotelis Atheniensium Respublica*, Oxford Classical texts, Publisher: Clarendon press, 1963.
- Lanni A. (2006), *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*, Cambridge University Press, USA.
- Mioni E. (2009), *Εισαγωγή στην Ελληνική Παλαιογραφία*, μτφ: Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, 6η, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
- Mossé C. (2002), *Οι Θεσμοί στην Κλασική Ελλάδα*, μτφ. Μαρία Παπαηλιάδη, Εκδόσεις: Μεταίχμιο επιστήμες, Αθήνα.
- Ostwald M. (1986), *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law, Law, Society, and Politics in Fifth-Century Athens*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Rhodes P.J. (2011), *Οι Ελληνικές Πόλεις-Κράτη, μια συλλογή πηγών*, μτφ-επιμ.: Ι.Κ. Ξυδόπουλος, Εκδόσεις: Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Rhodes P. J. (2004), *Athenian Democracy*, Oxford University Press.
- Saïd S., Trédé M., Boulluec A. (2001), *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας, τόμος I, Αρχαία Ελληνική Γραμματεία Μεταφράσεις Ξένων Έργων*, Επιστημονική επιμ.: Γεωργία Ξανθάκη-Καραμάνου, 2^η, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα.
- Sinclair R. K. (1997), *Δημοκρατία και Συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*, μτφ. Ελένη Ταμβάκη, Επιμ. Έκδ.: Αντουανέττα Καλλέγια – Γαδ, Ινστιτούτο του Βιβλίου- Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα.

- Vegetti M. (2000), *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Μτφ, επιστημονική επιμ.: Γ. Α. Δημητρακόπουλος, 10^η, Εκδόσεις: Τραυλός, Αθήνα.
- Ακαδημία Αθηνών (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία Μελέτες για το Πολίτευμα και την Ιδεολογία των Αθηναίων*, Δημοσιεύματα της Επιτροπής ερευνών: Θεοχάρης Περικλής, Αγγελόπουλος Άγγελος, Σακελλαρίου Μιχαήλ, Σακελλαρίδης Παύλος, τόμ. 2, Αθήνα.
- Κορδάτος Γ. , *Αριστοτέλης Αθηναίων Πολιτεία*, προλεγόμενα: Γ. Κορδάτος, μτφ, σχόλια: Γ. Κοτζιούλας, Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, Εκδόσεις: Ε. & Μ. Ζαχαρόπουλου, 17^η, Αθήνα.
- Μακντάουελ Μ. Ντ. (2003), *Το Δίκαιο στην Αθήνα των Κλασικών χρόνων*, μτφ: Γιώργου Μαθιουδάκη, 4^η, Επιμ. Έκδ.: Δημήτρης Γιάκος, Εκδόσεις: Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Μανδηλαράς Γ. Β. (2005), *Πάπυροι και Παπυρολογία*, Εισαγωγή στην επιστήμη της Παπυρολογίας, 3^η, Ελληνική Παπυρολογική Εταιρεία, Αθήνα.
- Σακελλαρίου Β. Μ. (2004), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία*, 3^η, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.

Άρθρα

- Cawkwell G.L. (1966), “Aristotle’s History of Athenian Democracy by J. Day and M. Chambers”, *The Journal of Hellenic Studies*, τομ. 86, σελ. 247. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/629089> [4/7/2018].
- Hansen M.H. (1989), “Athenian Democracy, Democracy and Participation in Athens by R.K Sinclair”. *The Classical Review*, New Series, τομ. 39, No. 1, σελ. 69-76. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/713416> [4/7/2018].
- Keaney J. J. (1963), “The Structure of Aristotle’s Athenaiou Politeia”, *Harvard Studies in Classical Philology*, τομ. 67, σελ. 115-146. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/310822> [4/7/2018].

Λεξικό

- Μπαμπινιώτης Γ. (2010), *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Ιστορία των Λέξεων, Με σχόλια και ένθετους πίνακες*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα.